

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
İNSAN HÖQUQLARI ÜZRƏ MÜVƏKKİLİ
(OMBUDSMAN)**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
İŞTİRAKÇISI OLDUĞU
BEYNƏLXALQ KONVENSIYALARIN
MİLLİ QANUNVERİCİLİKDƏ
TƏSBİTİ**

BAKİ 2003

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ MÜVƏKKİLİ
(OMBUDSMAN), PROFESSOR
ELMİRA SÜLEYMANOVANIN
ÜMUMİ REDAKTƏSİ İLƏ TƏRTİB EDİLMİŞDİR:

Tərtib etmişlər:

Aydın Səfixanlı

Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsmanın) Aparatı, elmi-analitik şöbənin baş məsləhətçisi

Zaur Əliyev

Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsmanın) Aparatı, hüquqi maarifləndirmə şöbəsinin baş məsləhətçisi

Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq konvensiyaların qanunvericilikdə təsbiti, Bakı, Qanun, 2003, s.58

BMT-nin İnkişaf Proqramının maliyyə dəstəyi ilə dərc edilən bu kitabda Azərbaycanın iştirakçısı olduğu insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti istiqamətində araşdırmalar aparılmışdır.

Kitab hüquqşünasların, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində çalışan dövlət orqanlarının əməkdaşlarının, insan hüquq və azadlıqları problemlər ilə məşğul olan qeyri-hökumət təşkilatlarının, habelə ali məktəb müəllimlərinin və tələbələrinin istifadəsi üçün tövsiyyə olunur.

Q $\frac{1300130002 - 013}{ABO22051}$ 03-013

Az2

© Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili
(Ombudsman)

© Qanun

Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq konvensiyaların milli qanunvericiliklə təsbiti

Mündəricat

On söz.....	4
1. Beynəlxalq hüquq normalarının daxili hüquq sistemində təsbiti yolları.....	6
2. İnsan hüquqları sahəsində Azərbaycanın qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti istiqamətində aparılan hüquqi islahatlar.....	9
3. Əmək hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti.....	19
4. Uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti.....	22
5. Qadın hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti.....	27
6. Ahılların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti.....	35
7. Milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti.....	39
8. Ekoloji hüquqların müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti.....	45
9. İstifadə edilmiş normativ-hüquqi aktlar.....	51

ÖN SOZ

Qloballaşma qda olan dünyada ümumi problemlərin mövcudluğu, iqtisadi münasibətlərin inkişafı dövlətləri daha tez-tez, sıx əlaqədə olmağa sövq edir.

1991-ci il 18 oktyabr tarixində müstəqilliyinə qovuşmuş Azərbaycan Respublikası, hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu yolunu seçərək dünya birliyinə sürətlə inteqrasiya etməyə başladı. Qısa müddət ərzində Azərbaycan Respublikası dünya birliyinin tam bərabərhüquqlu üzvü oldu.

1992-ci ilin martın 2-dən BMT-nin, 2001-ci ilin yanvarın 25-dən isə Avropa Şurasının üzvü olmuş Azərbaycan 220-dən artıq beynəlxalq müqavilənin iştirakçısıdır ki, bunların da təxminən yarısı bilavasitə və ya doloyısı ilə insan hüquq və azadlıqları ilə bağlıdır.

Bu gün digər dövlətlərdən təcrid olunmuş və yalnız öz daxili imkanları hesabına hər hansı bir dövlətin yaşaması mümkün deyil. Beynəlxalq inteqrasiya geniş miqyaslı proses olmaqla yanaşı, müxtəlif sahələrdə fərqli şəkildə təzahür edir.

Hüquqi dövlət quruculuğu yolunu tutmuş Azərbaycan dövləti, demokratik prinsiplərə uyğun dünyəvi dövlət qurmaqla bərabər, qüvvədə olan qanunvericiliyini Respublikanın Konstitusiyası və beynəlxalq normalara uyğunlaşdırmaq kimi məqsədi qarşısına qoymuşdur. Demokratik dəyərlərin həyata keçirildiyi vətəndaş cəmiyyətin təşəkkül tapıb inkişaf etdirilməsi həmin ölkədə qanunların aliliyi, insanların hüquq və azadlıqlarının qorunması vəziyyətindən çox asılıdır.

Müasir dünyamızda iqtisadi, siyasi, sosial səviyyələrin müxtəlifliyinə baxmayaraq bütün ölkələr insan hüquqları prinsiplərinə sadıqlığını bəyan edir. Siyasi liberalizasiya və demokratikləşmə prosesinin genişlənməsi bu dövlətlərin fəaliyyətlərinin məhz bu prinsiplərə əsasən istiqamətləndiril-məsini zərurətə çevirir.

Azərbaycan Respublikasında insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması ölkə Konstitusiyasının 12-ci maddəsinə əsasən dövlətin ali məqsədi kimi bəyan edilmişdir.

Azərbaycanda insan hüquqlarının inkişafına və təkmilləşdirilməsinə daima böyük diqqət yetirilir. Bu proses ölkədə Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında aparılan hüquq islahatlarının əsas istiqamətlərindən birini təşkil etmişdir.

Digər tərəfdən nəzərə almaq lazımdır ki, Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun surətdə həyata keçirilir.

Beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericiliklə qarşılıqlı əlaqələri hazırda inkişaf dövrünü yaşayır. Beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunmuş normalar bir çox hüquq sahələrində əks etdirilir. Bu prosesi əyani surətdə müşahidə etmək üçün Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələri milli qanunvericilik aktları ilə müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirmək kifayətdir. Həmin məqsədlə Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) Aparatı “Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq konvensiyaların milli qanunvericilikdə təsbiti” adlı kitab hazırlamışdır. Kitabda beynəlxalq hüquq normalarının daxili hüquq sistemində təsbiti yolları, Azərbaycanda bu istiqamətdə aparılmış hüquqi islahatlar və ayrı-ayrı hüquq sahələri üzrə respublikamızın iştirakçısı olduğu beynəlxalq sənədlərin milli qanunvericilikdə təsbiti vəziyyəti açıqlanmışdır. İnanırıq ki, oxucuların nəzərinə çatdırılan hazırki kitab bu sahədə bilgilərin artmasına yardımçı olacaqdır.

**Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları
üzrə Müvəkkili (Ombudsman) professor
E.Süleymanova**

1. Beynəlxalq hüquq normalarının daxili hüquq sistemində təsbiti yolları

Müasir dövrdə beynəlxalq hüquq və daxili hüquqla bağlı çoxlu nəzəriyyələr vardır. Lakin son nəticədə onların hamısı iki əsas nəzəriyyənin, monizm və dualizm nəzəriyyələrinin müxtəlif variantlarıdır. Monizm nəzəriyyəsinin başlıca müddəalarına görə, beynəlxalq və daxili hüquq oxşardır. Onlar bu və ya digər məsələni tənzim edir, hər ikisi nizama salma vasitəsidir, deməli birbaşa qarşılıqlı təsir mümkündür.

Əsası Hegel tərəfindən qoyulmuş və H.Trippelin inkişaf etdirdiyi dualizm nəzəriyyəsinə görə, beynəlxalq hüquq və daxili hüquq tamamilə fərqli sistemlərdir. Beynəlxalq hüquq fərdlər arasındakı münasibətləri deyil, dövlətlər arasındakı münasibətləri tənzim edir. Ona görə də beynəlxalq hüququn dövlətdaxili hüquqla qarşılıqlı əlaqəsi birbaşa mümkün deyil və beynəlxalq hüququn daxili hüquqa ehtiyacı var. Çünki məhz daxili hüquq normaları beynəlxalq hüquq normalarının realizəsini mümkün edir. Bu nəzəriyyələrin hər hansı birinin təcrübədə tanınması dövlətin qanunvericiliyinə əsaslı təsir edir. Beynəlxalq hüquqa münasibəti müəyyən etmək hər bir dövlətin suveren hüququdur. Monizm nəzəriyyəsinin qəbul edilməsi dövlətin hüquq tətbiq orqanlarının gündəlik fəaliyyətində birbaşa beynəlxalq aktlara istinad etməsi deməkdir.

Dualizm nəzəriyyəsinə qəbul edən dövlətlərdə məhkəmələr və digər orqanlar birbaşa beynəlxalq hüquq normalarına istinad etmir və hər hansı məsələnin nizamlanmasında beynəlxalq aktların birbaşa nizamlayıcı təsiri yoxdur. Beynəlxalq aktların normalarına münasibətdə belə dövlətlər geniş müstəqilliyə malikdirlər. Ona görə də bu nəzəriyyələrdən hər hansı birinin tanınması siyasi hüquqi məsələdir. Çağdaş dövr monizm nəzəriyyəsinin dualizm nəzəriyyəsinə sıxışdırdığı dövrdür. Artıq bir çox dövlətlərin konstitusiyaları rəsmi olaraq monizm nəzəriyyəsinə qəbul edirlər.

Dünya dövlətləri demokratik, hüquqi, dünyəvi quruculuq istiqamətində inkişaf etdikcə beynəlxalq hüquqda insan hüquq və azadlıqlarının diqqət mərkəzinə çəkilməsi, bununla bağlı çoxlu optimal prosedurların qəbul olunması, beynəlxalq hüquqda insan hüquqları ilə bağlı normalara standart, prinsip xarakteri verilməsinə səbəb oldu. Bu faktorun özü monizm nəzəriyyəsinin yayılmasına kömək etmişdir. İlk dəfə beynəlxalq hüquqla daxili hüququn münasibətini müəyyən edən norma ABŞ-nin 1787-ci il Konstitusiyasının IV maddəsində əks olunub. Bu normaya əsasən, beynəlxalq hüquq ABŞ qanunvericiliyinin tərkib hissəsidir. Avropada ilk dəfə belə norma Almaniyanın 1919-cu il Konstitusiyasında nəzərdə tutulmuşdur.

12 noyabr 1995-ci il tarixdə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da həmçinin beynəlxalq hüquqla milli hüququn münasibətini müəyyən edən normalar təsbit olunmuşdur. Belə ki, Konstitusiyanın 7-ci, 10-cu və 12-ci maddələri, 95-ci maddəsinin 4-cü bəndi, 109-cu maddəsinin 17-cibəndi, 109-cumaddəsinin 30-cubəndi, 148-ci maddəsinin II hissəsi, 151-ci maddəsi və digər normaları beynəlxalq hüquqla bağlı müxtəlif məsələləri tənzim edir. Bunların içərisində mərkəzi yeri 10-cu, 148-ci (II hissəsi), 151-ci maddələri tutur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 10-cu maddəsi beynəlxalq münasibətlərin prinsiplərini müəyyən edir. Belə ki, həmin maddəyə əsasən, Azərbaycan Respublikası başqa dövlətlərlə münasibətlərini hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulan prinsiplər əsasında qurur.

Konstitusiyanın 148-ci maddəsinin II hissəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Konstitusiyanın 151-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir

Müxtəlif ölkələrin təcrübəsinə müraciət etdikdə aydın olur ki, yalnız konstitusiya normalarına istinadən beynəlxalq hüquq və daxili hüququn münasibətini müəyyən etmək çox çətindir. Beynəlxalq hüququn daxili hüquqla əlaqələrini ifadə etmək üçün “milli-hüquqi implementasiya” termini işlədilir. Milli-hüquqi implementasiya beynəlxalq hüququn daxili qanunvericiliyə gətirilməsi prosesini və üsullarını bildirir. Milli-hüquqi implementasiya ancaq dövlətlər deyil, beynəlxalq təşkilatlar səviyyəsində də baş verir və beynəlxalq normaların şəraitə uyğunlaşdırılaraq birbaşa qanunda əks olunması, yaxud daxili qanunvericilikdə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun normaların müəyyən edilməsində təzahür edir. Milli-hüquqi implementasiyanın əsas üç üsulu fərqləndirilir:

Birincisi- inkorporasiya;

İkincisi- istinad;

Üçüncüsü- resepsiya.

Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq hüquqa münasibətin müəyyənləşdirilməsi tədricən baş verən prosesdir.

Beynəlxalq hüquqi aktların implementasiyası prosesinin nizamlanmasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 avqust 1994-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrə qoşulma praktikasının qaydaya salınması üzrə tədbirlər haqqında” Sərəncamı mühüm rol oynamışdır. Bu proses 13 yanvar 1995-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrinin bağlanması, icrası, denonsasiyası haqqında” Qanunu və 20 dekabr 1996-cı il tarixli “Azərbaycan Respublikasının hökumətlərarası müqavilələrinin bağlanması, icrası, denonsasiyası qaydalarının təsdiqi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə tənzimlənir. Bundan əlavə, 6 iyun 2000-ci il tarixdə “Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuşdur.

İnkorporasiyadan istifadə zamanı dövlət, adətən, beynəlxalq aktın tənzimlədiyi məsələni eyni üsulla tənzimləyən akt qəbul edir.

Resepsiya dövlətə beynəlxalq müqaviləyə qoşulmadığı halda onun müddəalarını qanunvericiliyinə gətirməyə imkan verir. Bu zaman beynəlxalq müqavilənin norması olduğu kimi daxili qanunvericilikdə təkrarlana, dəqiqləşdirilə, inkişaf etdirilərək qanunvericiliyə uyğunlaşdırıla bilər. Beynəlxalq aktların resepsiyası ən müxtəlif hüquq sahələrində baş verir. Resepsiya nisbətən dəqiq olmur, burada beynəlxalq aktla dövlətin daxili hüquqi aktı arasında birbaşa əlaqə tapmaq çətindir.

İstinad öz xarakterinə görə dövlətdaxili qanunvericiliyin göndərici və blanket maddələrinə oxşayır. Bu halda daxili qanunvericiliyə elə normalar əlavə edilir ki, onlar hər hansı hal üçün birbaşa beynəlxalq aktın tətbiq olunmasını müəyyən edir.

İstinad beynəlxalq hüquq normasını olduğu kimi saxlayan və onu qanunvericiliyə gətirən üsuldur. Konstitusiyanın 10-cu, 69-cu, 70-ci, 151-ci maddələrində beynəlxalq hüquqa istinad var. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 148-ci maddəsinin II bəndinə nəzər salsaq onu söyləmək olar ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin tərkib hissəsi beynəlxalq adət hüququ deyil, beynəlxalq müqavilə hüququdur. Lakin Konstitusiyamızın beynəlxalq adət hüququna tam biganə qaldığını da söyləmək olmaz. Belə ki, 10-cu maddə də beynəlxalq münasibətlərin prinsipləri kimi hamılıqla qəbul edilmiş (beynəlxalq hüquq normalarında) prinsipləri nəzərdə tutur. Hamılıqla qəbul edilmiş prinsiplər beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləridir ki, bunlar da beynəlxalq adət hüququnun əsasını təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 151-ci maddəsi ilk baxışdan beynəlxalq hüquq normalarının primatını qəbul etsə də, əsas məqsəd beynəlxalq müqavilə ilə daxili normativ aktlar arasında mümkün kolliziyaları aradan qaldırmaqdır.

2. İnsan hüquqları sahəsində Azərbaycanın qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti istiqamətində aparılan hüquqi islahatlar

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsi onun çoxlu sayda müxtəlif müqavilələrə qoşulmasına gətirib çıxarmışdır.

Azərbaycan Respublikası bütün əsas insan hüquqları və ya onların böyük bir hissəsi təsbit olunmuş ümumi beynəlxalq müqavilələrdən olan 19 dekabr 1966-cı il tarixli “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın, 19 dekabr 1966-cı il tarixli “Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın, “Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakta birinci Fakultativ Protokolun, “Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakta 15 dekabr 1989-cu il tarixli ikinci Fakultativ Protokolun, 4 noyabr 1950-ci il tarixli “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiya və onun 1, 4, 6, 7 sayılı Protokollarının iştirakçısıdır.

1995-ci il 12 noyabr tarixində qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyasında, “İnsan Hüquqları Haqqında Ümumi Bəyannamədə”, “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın, “Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın, “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyada və digər insan hüquqlarına dair beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş insan hüquq və azadlıqları tam, əhatəli şəkildə təsbit olunmuşdur. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının II bölməsinin III fəslə bütünlüklə insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı müddəaları əhatə edir. Konstitusiyasının “Əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları” adlanan III fəslində mülki, siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, prosessual və digər hüquqlar təsbit olunmuşdur. Konstitusiyada təsbit olunmuş insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir. Konstitusiyaya əsasən, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunmuş insan, vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmini məqsədi ilə bir çox normativ-hüquqi aktlar qəbul olunmuşdur. Bunlardan ən mühüm, və əhatəli aktlara misal olaraq Əmək Məcəlləsini, Cinayət Prosesual Məcəlləni, Cinayət Məcəlləsini, Mülki Prosesual Məcəlləni, Mülki Məcəlləni, Ailə Məcəlləsini və digər normativ-hüquqi aktları qeyd etmək olar.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunmuş insan və vətəndaş hüquqlarının daha effektiv təmin edilməsi məqsədi ilə qəbul olunmuş qanunlarla yanaşı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti bu sahədə mühüm Fərman və Sərəncamlar imzalamışdır. Belə ki, 22 fevral 1998-ci il tarixdə insan hüquqlarının və azadlıqlarının təmin olunması istiqamətində çox mühüm Fərman imzalandı. Fərmanda insan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramının layihəsinin hazırlanması, insan hüquqları üzrə səlahiyyətli müvəkkil təsisatının yaradılmasına dair təkliflərin hazırlanması, qaçqınların və məcburi köçkünlərin, əlillərin, müharibə iştirakçılarının, aztəminatlı ailələrin iqtisadi, sosial hüquqlarının daha səmərəli təmin edilməsi ilə əlaqədar təkliflərin hazırlanması, insan hüquqları üzrə elmi tədqiqat institutunun yaradılmasına dair təkliflərin hazırlanması, hüquqi islahatların həyata keçirilməsi ilə əlaqədar normativ hüquqi aktların insan hüquqlarına dair beynəlxalq standartlara tam uyğunluğunu təmin etmək, bu kimi məqsədlərə nail olmaq üçün tədbirlər planı müəyyən olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında” 1998-ci il 22 fevral tarixli Fərmanından irəli gələn məqsəd və vəzifələri nəzərə alaraq, Azərbaycanın konkret inkişaf mərhələsinə uyğun olaraq insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin səmərəliyini artırmaq məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 18 iyun tarixli 832 sayılı Sərəncamı ilə təstiqlənmiş “İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramının” xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Dövlət Proqramında İnsan hüquqları üzrə Azərbaycan Respublikasının səlahiyyətli müvəkkili təsisatının yaradılması, Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları haqqında beynəlxalq sazişlərə qoşulması, bu sahədə elmi-tədqiqat institutunun yaradılması, normativ hüquqi aktların insan hüquqlarına dair beynəlxalq standartlara tam uyğunluğunun təmin edilməsi, hüquqi mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi, insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi, bu sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq institut və mərkəzlərdə tədqiqat və təhsil proqramları üzrə mütəxəssislərin hazırlanması, insan hüquqları haqqında öhdəliklərə riayət edilməsi və digər mühüm məsələlər nəzərdə tutulmuşdur.

Dövlət Proqramında təsbit olunmuş məsələlərin həlli istiqamətində mühüm islahatlar həyata keçirilmişdir. 28 dekabr 2001-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən “Azərbaycan

Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında” Konstitusiya Qanunu qəbul edilmişdir. Müvəkkil təsisatının yaradılması və fəaliyyət göstərməsi üçün maddi və hüquqi baza yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının insan hüquq və əsas azadlıqlarının həyata keçirilməsinin təmini, respublikada məhkəmə islahatlarının həyata keçirilməsindən irəli gələn, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin fəaliyyətinin və seçki sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar yeni müddəaların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit olunması məqsədilə 24 avqust 2002-ci tarixində referendum keçirilmişdir.

Referendum nəticəsində insan hüquq və azadlıqlarının daha effektiv həyata keçirilməsi məqsədi, ombudsman təsisatının təşkili, fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra mühüm müddəalar Konstitusiyada təsbit olunmuşdur. Belə ki, Konstitusiyada ilk dəfə olaraq hər kəsin onun hüquq və azadlıqlarını pozan qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının, bələdiyyələrin normativ aktlarından, məhkəmə aktlarından qanunla müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-7-ci bəndlərində göstərilən məsələlərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən həll edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə pozulmuş insan hüquq və azadlıqlarının bərpa edilməsi məqsədi ilə şikayət vermək hüququ təsbit olunmuşdur.

Referendum nəticəsində Konstitusiyada Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (ombudsmanın) namizədliyinin irəli sürülməsi, seçilməsi, həmçinin insan hüquq və azadlıqlarını pozan normativ-hüquqi aktların Konstitusiya və insan haqlarına uyğunluğunun müəyyən olunması məqsədilə Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etməsi hüququ ilə bağlı müddəalar təsbit olunmuşdur.

Azərbaycanın qoşulduğu Avropa Şurası sənədləri içərisində 1950-ci il tarixli İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiya (Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası) xüsusi yer tutur. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası Avropa Şurasının ən mühüm nailiyyətlərindən sayılır. Konvensiyanın I bölməsinə daxil olan 2-dən 18-ə kimi maddələrdə əsas insan hüquqları və azadlıqları sadalanır. Konvensiyada yaşamaq hüququ, işgəncələrin qadağan olunması, köləliyin və məcburi əməyin qadağan olunması, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ, ədalətli məhkəmə hüququ, qanunsuz cəzalandırılmamaq, şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ, fikir, vicdan və din azadlığı, özünü ifadə etmək azadlığı, yığıncaqlar və birləşmək azadlığı, nikah hüququ, səmərəli hüquqi müdafiə

vasitələri hüququ, ayrı-seçkiliyin qadağan olunmasından ibarət mülki və siyasi hüquqlar təsbit olunmuşdur. Konvensiyanın 1, 4, 6, 7, 12, 13 sayılı Protokolları Konvensiyada təsbit olunmuş insan hüquqları və azadlıqlarına əlavə hüquq və azadlıqlar nəzərdə tutur. Bunlar mülkiyyətin mühafizəsi, təhsil hüququ, azad seçkilər hüququ, borca görə azadlıqdan məhrum etmənin qadağan olunması, hərəkət etmək azadlığı, vətəndaşların məcburi çıxarılmasının qadağan olunması, əcnəbilərin kollektiv çıxarılmasının qadağan olunması, ölüm cəzasının ləğvi, əcnəbilərin çıxarılmasına dair prosedur təminatlar, cinayət işlərində şikayət vermə hüququ, məhkəmə səhvinə görə kompensasiya hüququ, eyni əmələ görə iki dəfə cəzalandırılmanın qadağan edilməsi, ər və arvadın hüquq bərabərliyi, ayrı-seçkiliyin ümumi qadağan olunması, istənilən halda, o cümlədən müharibə zamanı da ölüm hökmünün tətbiq olunmasının qadağan edilməsi müddəalarından ibarətdir.

Konvensiyada nəzərdə tutulmuş müddəalar Azərbaycan milli qanunvericiliyində demək olar ki, bütünlüklə təsbitini tapmışdır. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasında təsbit olunmuş müddəalara uyğunluq təşkil edən milli qanunvericilik aktlarına misal olaraq, 12 noyabr 1995-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, 24 dekabr 2002-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanununu, 30 dekabr 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsini, 14 iyul 2000-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsini, 01 fevral 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsini, 14 iyul 2000-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsini, 28 dekabr 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsini, 11 iyul 2000-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsini, 28 dekabr 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsini, 10 fevral 1998-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasında ölüm cəzasının ləğv olunması ilə əlaqədar “Azərbaycan Respublikası Cinayət, Cinayət Prosesual və İslah-Əmək Məcəllələrinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 28 oktyabr 1999-cu il tarixli “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 11 dekabr 1998-ci il tarixli “Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin dövlət müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 20 avqust 1992-ci il tarixli “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan

Respublikasının Qanununu, 19 iyun 1998-ci il tarixli “Məlumat azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 03 iyun 1996-cı il tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 24 fevral 1994-cü il tarixli “Həmkarlar ittifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 13 noyabr 1998-ci il tarixli “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 15 dekabr 1992-ci il tarixli “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 07 oktyabr 1992-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununu, 30 sentyabr 1998-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 13 mart 1996-cı il tarixli “Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 29 dekabr 1998-ci il tarixli “Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 26 iyun 1997-ci il tarixli “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 26 noyabr 1999-cu il tarixli “Notariat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 28 dekabr 1999-cu il tarixli “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, 23 may 2003-cü il tarixli Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsini və digər normativ aktları misal göstərmək olar.

Raxmayaraq ki, respublikamız “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasını və ona əlavə olunmuş 1, 4, 6, 7 sayılı Protokolları 2001-ci il 25 dekabr tarixində ratifikasiya etmişdir, Azərbaycan hələ 1993-cü ildən ölüm cəzasının tətbiqi üzərində veto qoy-muşdur. Belə ki, 1993-cü ildən etibarən xüsusilə ağır cinayətlərdə təqsir-ləndirilən şəxslərə ölüm cəzası kəsilə də, bu cəza növü tətbiq olunmurdu.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 27-ci maddəsi hər kəsin yaşamaq hüququnu təsbit edir.

Dövlətə silahlı basqın zamanı düşmən əsgərlərinin öldürülməsi, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmünə əsasən ölüm cəzasının tətbiqi və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla, hər bir şəxsin yaşamaq hüququ toxunulmazdır.

Müstəsna cəza tədbiri kimi ölüm cəzası, tam ləğv edilənədək, yalnız dövlətə, insan həyatına və sağlamlığına qarşı xüsusilə ağır cinayətlərə görə qanunla müəyyən edilə bilər.

Qanunla nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə, son zərurət, cinayətkarın yaxalanması və tutulması, həbsdə olanın həbs yerindən qaçmasının qarşısı-

nın alınması, dövlətə qarşı qiyamın yatırılması və ya dövlət çevrilişinin qarşısının alınması, ölkəyə silahlı basqın edilmə halları istisna olmaqla insana qarşı silah işlədilməsinə yol verilmir.

Göründüyü kimi, respublikamızın əsas qanunu olan Konstitusiyada insanların ən vacib hüququ olan yaşamaq hüququnun təmini prinsipləri təsbit olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit olunmuş rəhbər başlanğıcları, insan hüquq və azadlıqlarının təmini prinsiplərini nəzərdə tutan iştirakçısı olduğumuz beynəlxalq müqavilələrdə insan hüquq və azadlıqlarının təmini prinsiplərini nəzərdə tutan müddəaları, həyata keçirilən hüquqi islahatların məntiqi davamı olaraq 1998-ci ildə müstəsna cəza tədbiri olan ölüm cəzası ləğv olunaraq cəza sistemindən çıxarıldı. Belə ki, 1998-ci il fevralın 3-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikasında ölüm cəzasının ləğv edilməsi ilə əlaqədar Respublikanın Milli Məclisinə müraciət etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikasında ölüm cəzasının ləğv olunması ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Cinayət, Cinayət-Prosessual və Cəzaların İcrası Məcəllələrinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında 10 fevral 1998-ci il tarixli qanun qəbul etmişdir. Bu qanunla ölüm cəzası ləğv olunaraq cəza sistemindən çıxarıldı, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə isə müstəqil cəza növü kimi keçmiş Cinayət Məcəlləsinin 21-ci maddəsində müəyyən edilən cəzanın sistemində daxil edildi. Həmin qanuna və “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın ölüm cəzasının ləğvinə yönəlmiş İkinci Fakultativ Protokoluna qoşulmaq barədə” Azərbaycan Respublikasının qanununa görə müharibə dövründə və ya müharibə təhlükəsi mövcud olduqda ağır cinayətlərə görə ölüm hökmünün tətbiqi imkanı saxlanılmışdır.

Ölüm cəzasının ləğv olunması ilə əlaqədar həyata keçirilən hüquqi islahatlar insanların yaşamaq hüququnun təmin olunmasına, dövlətin cəza siyasətinin humanist prinsiplər əsasında təkmilləşdirilməsi prosesinə təkan vermiş oldu. Bu islahatlar nəticəsində həmçinin cəzanın ümumi və xüsusi xəbərdaredici məqsədlərinin daha effektiv nəticə verməsinə şərait yaradılmış oldu. Məşhur italyan mütəfəkkiri Çezare Bekkaria ömürlük azadlıqdan məhrum etmə və ölüm cəzasına məhkum olunmuş şəxslərin psixi məhrumiyətlərinə aşağıdakı şəkildə anlayış vermişdir: “Çox vaxt ölüm cəzasına məhkum olunmuş şəxslər ölümün üzünə sakit və qətiyyətlə baxırlar. Bu onların özünəməxsus “fanatizmindən”, özündən razı olması və digər amillərdən irəli gəlir. Həmin şəxslər son dəfə əzab çəkərək birdəfəlik bu

əzab əziyyətlərdən qurtarmağı üstün tutur, bununla o həyatla hesablaşır və ya özünü “kasıb” vəziyyətindən qurtulmuş hesab edir. Lakin heç bir “fanatizm” növü qururluluq, özündən razı olmaq xüsusiyyətləri ömürlük azadlıqdan məhrum etməyə tab gətirə bilməz. Bu cəzaya məhkum olunma, əzab-əziyyətin sonu yox, başlanğıcıdır. Ölüm cəzasının xalq üçün ibrətamiz nümunə olması üçün bu cəza növünün mütamadi tətbiqi tələb olunur. Bu cəzanın ömürlük həbs cəzası ilə əvəz olunması, xüsusilə ağır cinayətə görə ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasının tətbiq olunması, xalq üçün uzun müddət davam edən ibrətamiz bir nümunədir”.

Beləliklə, ölüm cəzasının ləğv olunması ilə əlaqədar həyata keçirilən hüquqi islahatlar insanların yaşamaq hüququnun təmin olunması ilə bərabər, cəzanın effektivliyinin artırılmasına real şərait yaratmışdır.

Azərbaycan Şərqdə müsəlman və türk dövlətləri içərisində ölüm cəzasını ləğv edən ilk dövlət kimi adını tarixə yazdı.

Bu gün nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar insanların yaşamaq hüququnun təmini istiqamətində söylərini birləşdirərək, bu hüququn təmininə təhlükə törədə bilən halların aradan qaldırılmasını və cəzalandırılmasını nəzərdə tutan beynəlxalq müqavilələr qəbul etmişdir.

İnsanların yaşamaq hüququna mühüm təhlükə yaradan terrorçuluq cinayətinin kökünün kəsilməsi dünya birliyinin qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biridir.

Terrorçuluq cinayət əməlinin cinayət-hüquqi baxımdan təhlili onun təkə milli deyil, həm də beynəlxalq xarakter daşdığını göstərir. Məhz buna görə də 1977-ci il yanvarın 27-də Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlər tərəfindən “Terrorçuluqla mübarizə üzrə Avropa Konvensiyası” imzalanmışdır. Bu Konvensiyanı imzalayan dövlətlər terrorçuluqda təqsirli hesab edilən cinayətkarları xarici dövlətə təhvil vermə barəsində razılığa gəlmiş və öz üzərlərinə bir sıra mühüm öhdəliklər götürmüşlər.

Avropa Şurasının “Terrorçuluqla mübarizə üzrə Konvensiyası” respublikamız tərəfindən ratifikasiya edilmişdir. Beynəlxalq hüquq normalarının primatlığı prinsipindən çıxış edərək, ölkə qanunvericiliyində insanların yaşamaq hüququnun təmininə xidmət edən normativ-hüquqi aktlar qəbul edilmişdir. 18 iyun 1999-cu il tarixdə “Terrorizmə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Bu qanun Azərbaycan Respublikasında terrorizmə qarşı mübarizənin hüquqi və təşkilati əsaslarını müəyyən edir, terrorizm əleyhinə mübarizəni həyata keçirən dövlət orqanlarının fəaliyyətini əlaqələndirir, habelə bu sahədə həmin orqanların, vətəndaşların hüquqlarını və vəzifələrini təsbit

edir. Həmin qanunun 1-ci maddəsinə görə terrorizm dedikdə, ictimai təhlükəsizliyi pozmaq, əhali arasında vahimə yaratmaq və ya dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən terrorçuların maraqlarına cavab verən qərarların qəbul olunmasına nail olmaq məqsədi ilə insanların kütləvi surətdə qırılmasına, onlara bədən xəsarəti yetirilməsinə, yaxud səhhətinə başqa cür zərər vurulmasına və ya onların əmlakının məhv edilməsinə (zədələnməsinə) və ya başqa ağır nəticələrə səbəb olan əməllər törədilməsinə yönəldilmiş hədə başa düşülməlidir. Aparılmış təhlildən aydın olur ki, terrorçuluqla mübarizə sahəsində qəbul edilmiş beynəlxalq müqavilələrdə ki, müddəalar inkorporasiya üsulu ilə milli qanunvericilikdə öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən hüquqi islahatların məntiqi davamı kimi 24 dekabr 2002-ci il tarixdə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Qanununun tənzim etdiyi məsələlərin dairəsinə görə çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qəbul edilmiş bu Konstitusiyası Qanunu əsasən Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsini “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyaya uyğunlaşdırmaq məqsədini daşıyır.

Bildiyimiz kimi 2001-ci il 25 yanvar tarixindən Avropa Şurasının bərabər hüquqlu üzvü olan Azərbaycan Respublikası 2001-ci il 25 dekabr tarixində “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyayı ratifikasiya etdi və üzərinə milli qanunvericiliyin “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyaya uyğun təkmilləşdirilməsi öhdəliyini qəbul etdi. “Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Qanunu milli qanunvericilikdə mövcud boşluqların məhz “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın tələblərinə uyğunlaşdırılması məqsədi ilə qəbul edilmişdir.

Konstitusiyası Qanunun 1-ci maddəsi “İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin əsas şərtlərini” müəyyən etməklə “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 17-ci maddəsində “Hüquqlardan sui-istifadənin qadağan olunması” ilə bağlı müddəaların milli qanunvericilikdə təsbiti məqsədini daşıyır.

“İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 2-ci, 3-cü, 5-ci, 6-cı, 7-ci maddələrinin və “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 6 və 7 sayılı Protokollarının tələbləri əsas götürülərək “Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununun 2-ci maddəsində məhdudlaşdırılması qadağan olunan insan hüquqları dəqiq təsbit olunmuşdur.

Konstitusiyaya Qanununun 2-ci maddəsində məhdudlaşdırılması qadağan olunan insan hüquqlarına Konstitusiyanın 27-ci maddəsində təsbit olunmuş yaşamaq hüququ (müharibənin hüquqa uyğun aparılması nəticəsində baş verən ölüm halları istisna olmaqla), 28-ci maddəsinin hissəsində təsbit olunmuş hər kəsin azadlıq hüququ, 46-cı maddəsinin III hissəsində təsbit olunmuş heç kəsə işgəncə və əzab verilmə bilməməsi, heç kəsin insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməməsi, özünün könüllü razılığı olmadan heç kəsin üzərində tibbi, elmi və başqa təcrübələr aparıla bilməməsi hüququ, 63-cü maddədə təsbit olunmuş təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ, 64-cü maddədə təsbit olunmuş bir cinayətə görə təkrarən məhkum edilə bilməməsi hüququ və 71-ci maddənin VIII hissəsində təsbit olunmuş heç kəsin törədildiyi zaman hüquq pozuntusu sayılmayan əmələ görə məsuliyyət daşımaması, hüquq pozuntusu törədildikdən sonra yeni qanunla bu cür hərəkətlərə görə məsuliyyət aradan qaldırılmışsa və ya yüngülləşdirilmişsə, yeni qanunun tətbiq edilməsi hüquqları aid edilir, bu hüquqların məhdudlaşdırılması və onlara dair qeyd şərtlərin edilməsi düzünə göstərişlə qadağan edilir.

Konstitusiyaya Qanununun 3-cü maddəsinin qanun əsasında insan hüquqlarının və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasına dair tələbləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə, eyni zamanda “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının 18-ci maddəsində təsbit olunmuş müddəalara əməl etməklə bərabər digər insanların hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması məqsədinə xidmət edir.

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, çox vaxt bəzi insanlar məxsus olduqları hüquq və azadlıqlardan sui-istifadə etməklə çox vaxt digər insanların qanunla qorunan hüquqlarının pozulmasına şərait yaratmış olurlar. Məhz bu halların aradan qaldırılması, həmçinin dövlətin təhlükəsizlik mənafeyi, sağlamlığın və mənaiviyyətin, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması, ictimai təhlükəsizlik, ölkənin iqtisadi rifahı,

məxfi qaydada əldə edilmiş məlumatın açıqlanmasının qarşısının alınması və ya məhkəmənin nüfuzunun və qərəzsizliyinin təmin edilməsi üçün, cinayətin qarşısının alınması, dövlətin ərazi bütövlüyünün mənafələrinin təmin edilməsi məqsədi ilə bəzi hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılması göstərişinin “Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Qanununun 3.6-cı maddəsində təsbit olunmasının mühüm əhəmiyyəti vardır. Belə ki, bəzi insan hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırılmaqla daha vacib və əhəmiyyətli münasibətlər sistemi, həmçinin digər insanların hüquq və azadlıqları müdafiə altına alınmış olur.

“Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Qanununun 4-cü maddəsi də “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın tələblərinə uyğun tərtib olunmuşdur. Belə ki, Konstitusiyası Qanununun 4.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxsin tutulmasının və həbsə alınmasının qanuni əsasları “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci bəndində təsbit olunmuş müddəalara, 4.2-ci, 4.3-cü, 4.4-cü maddələrində təsbit olunmuş müddəalar isə “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3 və 4-cü bəndlərində nəzərdə tutulmuş müddəalara tam cavab verir.

Konstitusiyası Qanununun 4.5-ci maddəsi qanunsuz həbs olunan və tutulan hər bir şəxsin iddia ilə təmin olunan kompensasiya hüququnu, 4.6-cı maddəsi isə heç kəsin yalnız hansısa mülki müqavilə öhdəliyini yerinə yetirməyə qadir olmadığına görə tutula, həbsə alına və ya azadlıqdan məhrum edilə bilməməsi hüququnu təsbit etməklə “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 4 və 7 sayılı Protokollarının tələblərinə tam cavab vermiş olur.

Konstitusiyası Qanununun 5-ci maddəsi şəxslərin, 6-cı maddəsi ilə məhkəmələrin Konstitusiyası Məhkəməsinə müraciət etməsi hüquqlarını təsbit etmişdir. Təbii ki, bu müddəalar da “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın tələblərinə uyğun tərtib olunmaqla insanların hüquq və azadlıqlarının qorunması, məhkəmənin nüfuzunun və qərəzsizliyinin təmin edilməsi məqsədini daşıyır.

Ümumilikdə götürüldükdə “Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan

Respublikasının Konstitusiyası Qanunu Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən hüquqi islahatların məntiqi davamı kimi milli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasında atılan mühüm addımlardan biridir.

3. Əmək hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti

Azərbaycan Respublikası hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində nü-fuzlu beynəlxalq təşkilatlarının qəbul etdiyi konvensiyalara qoşulmuşdur.

Dünya miqyasında sosial tərəqqiyə nail olunması məqsədilə 1919-cu ildə təsis edilmiş Beynəlxalq Əmək Təşkilatının baniləri onun Nizamnamə-sində “ümumi və uzun sürən sülh, yalnız sosial ədalətə əsaslandığı halda təmin edilə bilər” tezisini təqdir etmişdir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Nizamnaməsinin bir hissəsi olan 1944-cü il Filadelfiya Bəyannaməsi Beynəlxalq Əmək Təşkilatının, xüsusilə - “Əmək istismar obyektı deyil, ifadə etmək və birləşmək azadlığı sabit tərəqqi üçün zəruridir, hər hansı bir yerdə yoxsulluğun olması ümumi çiçəklənmə üçün təhlükə yaradır” - kimi hamı tərəfindən tanınmış prinsiplərə əsaslandığını bir daha təstiq etmişdir.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatı əmək sahəsində geniş diapazonlu məsələlərlə məşğul olur. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı həmişə əməkçilərin şəraitinin yaxşılaşdırılması üzrə bütün hərəkətlərin ayrılmaz elementini təşkil edən müəyyən əsas insan hüquqlarına, xüsusilə, birləşmək hüququ, kollektiv təşkilatların yaradılması, məcburi və uşaq əməyinin qadağan olunması, o cümlədən əmək sahəsində ayrı-seçkiliyin ləğvinə xüsusi əhəmiyyət verir.

Azərbaycan Beynəlxalq Əmək Təşkilatına 1992-ci il mayın 19-da qoşulmuş, keçmiş SSRİ tərəfindən əvvəllər qəbul edilmiş bütün Beynəlxalq Əmək Təşkilatı konvensiyalarını ratifikasiya etmiş və bundan əlavə Beynəlxalq Əmək Təşkilatının bir sıra mühüm konvensiyalarına qoşulmuşdur ki, bu da keçmiş SSRİ-nin varis dövlətləri arasında onun Beynəlxalq Əmək Standartlarına daha daha çox meyl göstərən ölkələrdən biri olduğunu təstiq edir.

Göründüyü kimi Azərbaycanın Beynəlxalq Əmək Təşkilatı ilə sıx əla-qələri mövcuddur. Bu günə kimi Azərbaycan Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 54 konvensiyasına qoşulmuşdur. Bu konvensiyaların demək olar ki, hamısı özündə insanların əmək hüquq və azadlıqları ilə bağlı müddəaları təsbit edir.

Azərbaycan Respublikası beynəlxalq hüquq normalarının milli qanunvericilik sistemində təsbit olunmasının inkorporasiya üsulundan istifadə edərək müvafiq normativ-hüquqi aktlar qəbul etmişdir. Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu Beynəlxalq Əmək Təşkilatının konvensiyalarının milli qanunvericiliyə inkorporasiya olunmasının bariz nümunəsi kimi 1 fevral 1999-cu ildən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsini, 2 iyul 2001-ci il tarixdə qəbul edilmiş Məşğulluq haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu və digər normativ-hüquqi aktları misal göstərmək olar.

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 1-ci maddəsi Azərbaycan Respublikasının əmək qanunvericiliyi sisteminə daxil olan normativ-hüquqi aktların sırasını müəyyən edir. Həmin maddəyə əsasən, Azərbaycan Respublikasının əmək qanunvericiliyi sistemi: Əmək Məcəlləsindən, Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunlarından, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyəti çərçivəsində qəbul etdiyi normativ-hüquqi aktlardan, əmək, sosial-iqtisadi məsələlərlə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bağladığı və ya tərəfdar çıxdığı beynəlxalq nüqavilərdən ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində və Məşğulluq haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununda təsbit olunmuş müddəalar Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Ödənişli təhsil məzuniyyəti haqqında” 140 sayılı Konvensiyasında, “Dövlət xidmətində məşğulluğun təşkili hüququnun müdafiəsi və məşğulluq şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi üsulu haqqında” 151 sayılı Konvensiyasında, “Məşğulluq xidmətinin təşkili haqqında” 88 sayılı Konvensiyasında, “Sənaye müəssisələrində həftəlik istirahət haqqında” 14 sayılı Konvensiyasında, “Məcburi əmək haqqında” 29 sayılı Konvensiyasında, “Qırxaşaatlıq iş həftəsi haqqında” 47 sayılı Konvensi-yasında, “İllik ödənişli məzuniyyətlər haqqında” 52 sayılı Konvensiyasında, “Əmək haqqının müdafiəsi haqqında” 95 sayılı Konvensiyasında, “Təşkilat yaratmaq və kollektiv danışıqlar aparmaq hüququ prinsiplərinin tətbiqi haqqında” 154 sayılı Konvensiyasında, “Bərabər əməyə görə kişilərə və qadınlara bərabər haqq verilməsi haqqında” 100 sayılı Konvensiyasında, “Analıqın mühafizəsi haqqında” 103 sayılı Konvensiyasında, “Əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkilik haqqında” 111 sayılı Konvensiyasında, “Məşğulluq sahəsində siyasət haqqında” 122 sayılı Konvensiyasında, “Beynəlxalq əmək normalarının tətbiqinə kömək göstərilməsi üçün üçtərəfli məsləhətləşmələr haqqında” 144 sayılı Konvensiyasında, “1970-ci ildə yenidən baxılmış ödənişli məzuniyyətlər haqqında” 132 sayılı Konvensiyasında müəyyən olunmuş norma və standartlara uyğun tərtib

olunmuşdur. Lakin bütün bunlar əmək qanunvericiliyi sistemində təsbit olunmuş bütün müddəaların qənaətbəxş olması demək deyildir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsi və əmək münasibətlərini tənzim edən digər normativ aktlarda təsbit olunmuş bəzi normaların təkmilləşdirilməsinə ehtiyacı vardır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Azərbaycanın Beynəlxalq Əmək Təşkilatı ilə sıx əlaqələri mövcuddur. Respublikamız Beynəlxalq Əmək Təşkilatının qəbul etdiyi Konvensiyaların ratifikasiya göstəricisinə digər ölkələrə nisbətən öncül yerlərdən birini tutur. Lakin bütün bunlara baxmayaraq hələ də ratifikasiya etmədiyimiz bir sıra mühüm konvensiyalar qalmaqdadır. Belə konvensiyalardan biri də Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 1952-ci ildə qəbul etdiyi “Sosial təminatın minimum normaları haqqında” 102 sayılı Konvensiyasıdır.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Sosial təminatın minimum normaları haqqında” 1952-ci il 102 sayılı Konvensiyası özündə insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı çox mühüm müddəaları təsbit edir.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Sosial təminatın minimum normaları haqqında” 1952-ci il 102 sayılı Konvensiyası 15 bölmə 87 maddədən ibarətdir.

I Bölmə: Ümumi müddəalar, II Bölmə: Tibbi kömək, III Bölmə: Xəstəliyə görə müavinət, IV Bölmə: İşsizliyə görə müavinət, V Bölmə: Qocalığa görə müavinət, VI Bölmə: Əmək xəsarətləri və peşə xəstəlikləri zamanı nəzərdə tutulan müavinətlər, VII Bölmə: Ailə müavinətləri, VIII Bölmə: Hamiləlik və doğuşa görə müavinətlər, IX Bölmə: Əlilliyə görə müavinətlər, X Bölmə: Ailə başçısının itirilməsinə görə müavinətlər, XI Bölmə: Müavinətin mütəmadi ödənilməsi normaları, XII Bölmə: Yaşadığı ölkənin vətəndaşı olmayan şəxslərin hüquq bərabərliyi, XIII Bölmə: Ümumi müddəalar, XIV Bölmə: Əlavə müddəalar, XV Bölmə: Yekun müddəaları əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan bəzi normativ hüquqi aktlarda məsələn: Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 35-ci maddəsinin VII, VIII-ci hissələrində, 38-ci maddəsinin III, IV hissələrində; Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsində; “Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Sosial təminatın minimum normaları haqqında” 1952-ci il 102 sayılı Konvensiyasında təsbit olunmuş müddəaların demək olar ki çox hissəsi öz əksini tapmışdır.

Hesab edirik ki, özündə mühüm iqtisadi və sosial insan hüquqlarını təsbit edən Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Sosial təminatın minimum normaları haqqında” 1952-ci il 102 sayılı Konvensiyasına qoşulmaq , Azər-baycan Respublikasının demokratik və vətəndaş cəmiyyəti o cümlədən hü-quqi dövlət quruculuğu istiqamətində daha bir mühüm addım atmasına, beynəlxalq imicinin bir qədər də yüksəlməsinə səbəb ola bilər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasının bir sıra mühüm sənədlərinə qoşulmuş, bəzilərinə isə qoşulmağı öhdəlik kimi qəbul etmişdir. Bunların sırasında 1961-ci il tarixli Avropa Sosial Xartiyası mühüm yer tutur. Avropa Sosial Xartiyası sosial hüquqların təminatı sahəsində mühüm beynəlxalq müqavilə olmaqla özündə bir sıra sosial və iqtisadi hüquqları təsbit edir. 1996-cı ildə yenidən baxılmış Avropa Sosial Xartiyası qəbul olundu və ilk Xartiyanın məzmununu onun qəbul edilməsindən sonra baş verən əsaslı dəyişikliklərə uyğunlaşdırdı. Tədricən 1961-ci il Xartiyasını əvəzləyən yenidən baxılmış Avropa Sosial Xartiyası bir sıra yeni sosial hüquqları müəyyən etmişdir. Azərbaycan Respublikası 18 oktyabr 2001-ci il tarixdə yenidən baxılmış Avropa Sosial Xartiyasını imzalamışdır və üzərinə üç il ərzində, yəni 2004-cü ilədək ratifikasiya etmək öhdəliyini götürmüşdür. Avropa Sosial Xartiyasında nəzərdə tutulmuş normaların milli qanunvericiliyə uyğunlaşdırılması istiqamətində mühüm işlər görülməkdədir. Bunun üçün Azərbaycan və Avropa nümayəndə heyətindən ibarət xüsusi işçi qrupu yaradılmışdır. Yaxın gələcəkdə Xartiyanın Azərbaycan tərəfindən ratifikasiyası sosial sahədə milli qanunvericiliyin daha da təkmilləşməsinə gətirib çıxaracaqdır.

4. Uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti

Uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycan Respublikası aşağıdakı beynəlxalq müqavilələrə qoşulmuş və milli qanunvericilik bu sahədə təkmilləşdirilmişdir. Belə ki, Azərbaycan 20 noyabr 1989-cu il tarixli “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyanın, “Uşaqların kənd təsərrüfatı sahəsində iş qəbulunun minimal yaş həddi haqqında” BƏT Konvensiyasının, “Yeniyyətəmələrin donanmada kömür yükləyən və ya ocaqçı kimi işləməsinə icazə verilməsi üçün minimum yaş həddi haqqında” BƏT Konvensiyasının, “Gəmilərdə çalışan uşaqların və yeniyyətəmələrin məcburi tibbi müayinəsi haqqında” BƏT Konvensiyasının, “Dənizdə iş

qəbul etmək üçün uşaqlara münasibətdə minimum yaş həddi haqqında” BƏT Konvensiyasının, “Sənayedə işə qəbul etmək üçün uşaqlara münasibətdə minimum yaş həddi haqqında” BƏT Konvensiyasının, “Qeyri-sənaye işlərində uşaqlara münasibətdə minimum yaş həddi haqqında” BƏT Konvensiyasının, “Sənayedə uşaqların və yeniyetmələrin tibbi müayinəsi haqqında” BƏT Konvensiyasının, “Qeyri-sənaye işlərində uşaqların və yeniyetmələrin tibbi müayinəsi haqqında” BƏT Konvensiyasının, “Qeyri-sənaye işlərində uşaqların və yeniyetmələrin gecə əməyinin məhdudlaşdırılması haqqında” BƏT Konvensiyasının, “Sənayedə yeniyetmələrin gecə əməyi haqqında” BƏT Konvensiyasının, 5 oktyabr 1975-ci il tarixli “Nikahdankənar uşaqların hüquqi statusu haqqında” Avropa Konvensiyasının iştirakçısıdır.

BMT-nin 20 noyabr 1989-cu ildə qəbul etdiyi “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiya uşaq hüquqları sahəsində əvvəllər qəbul edilmiş sənədlərlə müqayisədə ən dolğun və bu hüquqların beynəlxalq hüquq normaları qüvvəsinə bərabər tutan ilk sənəddir. İştirakçı dövlətlərin sayına görə bu, BMT-nin ən çoxsaylı konvensiyasıdır. İki ölkədən başqa bütün dünya dövlətləri “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyanın iştirakçısıdır. Bu fakt özü-özlüyündə uşaq hüquqlarının qorunmasına dünya cəmiyyətinin yüksək əhəmiyyət verməsini sübut edir.

Uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycan Respublikası iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq milli qanunvericilik sistemində bir sıra hüquqi islahatlar həyata keçirilmişdir. Belə ki, 19 may 1998-ci il tarixdə “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, Uşaq Hüquqları Bəyannaməsinə, Uşaq Hüquqlarına dair Konvensiyaya və digər beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasında uşaqların hüquqlarını və azadlıqlarını, uşaqlar barəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, onların müdafiəsi sahəsində dövlət orqanlarının, digər hüquqi və fiziki şəxslərin vəzifələrini müəyyən edir. Dövlətin bu sahədə həyata keçirdiyi hüquqi islahatların davamı olaraq 29 iyul 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 169 sayılı Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında dövlət gənclər siyasətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı Tədbirlər Planı müəyyən olunmuşdur.

22 iyun 1999-cu il tarixdə “Validəyirlərini itirmiş və valideyin himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə minmişdir. Bu Qanun valideyinlərini itirmiş və valideyin himayəsindən məhrum olmuş uşaqların,

habelə onların arasından 23 yaşadək olan şəxslərin sosial müdafiəsi üzrə dövlət təminatının məzmununu, tədbirlərini müəyyən edir, həmin təminatın verilməsi və həyata keçirilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 may 2002-ci il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası əhalisinin təxminən üçdə birini təşkil edən uşaq və gənclərin hərtərəfli inkişafını təmin etmək, problemlərinin həlli və hüquqlarının müdafiəsi sahəsində daha təsirli tədbirlər görmək, gənclərlə aparılan işi elmi əsaslarla və vahid konsepsiya əsasında həyata keçirmək üçün gənclər siyasətini tənzimləyən, müasir dövrün tələblərinə cavab verən “Gənclər siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə minmişdir. Qanun 3 fəsilədən və 14 maddədən ibarət olaraq - Azərbaycan Respublikasında gənclər siyasətinin məqsədlərini, istiqamətlərini, təşkilati-hüquqi əsaslarını müəyyən edir və bu sahədə yaranan münasibətləri tənzimləyir.

31 may 2002-ci il tarixdə “Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında” Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə minmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 iyul 2000-ci il tarixli Sərəncamı ilə “Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə komissiyalar haqqında” Əsasnaməyə əlavələr edilmişdir.

17 iyun 2003-cü il tarixdən etibarən “Körpələrin və erkən yaşlı uşaqların qidalanması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə minmişdir. Qanun körpələrin və erkən yaşlı uşaqların ana südü ilə qidalanmasının təbliği və müdafiəsinin başlıca istiqamətlərini, süni qida məhsullarının istehsalı, idxalı, reklamı və satışına nəzarətin təşkilati-hüquqi əsaslarını müəyyən edir, bu sahədə yaranan münasibətləri tənzimləyir. Qanunda körpələrin və erkən yaşlı uşaqların qidalanması haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi, onların qidalanmasının müdafiəsi sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri, ana südü ilə qidalanmanın təbliği, süd anası, süni qida məhsullarına qoyulan tələblər, onların sertifikatlaşdırılması və reklamına qoyulan tələblər, tibb fəaliyyəti subyektlərinin hüquq və vəzifələri, istehsalçılara və distribütorlara şamil edilən məhdudiyətlər ilə bağlı maddələr öz əksini tapmışdır.

- 2000-2003-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən uşaq və gənclərlə bağlı aşağıdakı Dövlət Proqramları təsdiq edilmişdir:

- 2000-ci il 3 fevral tarixli, 25 sayılı Sərəncam ilə “Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının Dövlət Proqramı təsdiq olunmuşdur. Proqramın

məqsədi əhalinin sağlam həyat tərzinin təmin olunması məqsədi ilə hər bir vətəndaşın bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olması üçün şəraitin yaradılması, respublikamızın şəhər və rayonlarında idmanın mövcud maddi-texniki bazasının qorunub saxlanması və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasından ibarətdir.

- 2000-ci il 22 iyun tarixli, 125 sayılı Sərəncam ilə “Uşaqların təlim-tərbiyəsinin yaxşılaşdırılması və hüquqlarının qorunması haqqında” Dövlət Proqramı təsdiq olunmuşdur. Proqramın məqsədi BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyasının və “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun müddələrinin həyata keçirilməsinə əlverişli şəraitin yaradılmasından, uşaq və yeniyetmələrin təhsili, tərbiyəsi, ahəngdar inkişafı üçün məqsədyönlü, sistemli və səmərəli fəaliyyətin təşkil olunmasından, uşaqların müdafiəsinin gücləndirilməsindən, ana və uşaq sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsindən, uşaqların qida məhsulları ilə təminatının yaxşılaşdırılmasından, dövlət himayəsində olan əlverişsiz şəraitdə yaşayan, əqli və ya fiziki cəhətdən qüsuru olan uşaqlara qayğının artırılmasından, sosial müdafiəyə ehtiyacı olan ailələrlə bağlı işlərin aparılmasından, uşaq əməyinin istismarı, uşaq alveri hallarına qarşı ciddi mübarizə aparılmasından, yetkinlik yaşına çatmamışların hüquqlarının təmin edilməsindən ibarətdir.

- 2000-ci il 4 avqust tarixli, 146 sayılı Sərəncam ilə “İstedadlı yeniyetmələrin və yaradıcı gənclərin sosial, iqtisadi və s. problemlərinin həllinə yönəlmiş, onların öz qabiliyyətlərini inkişaf etdirmələrinə kömək edən” Dövlət Proqramı təsdiq olunmuşdur. Proqramın məqsədi istedadlı yeni nəslin yetişməsi və onun potensialından müstəqil dövlət quruculuğunda geniş şəkildə istifadə edilməsi üçün həyata keçiriləcək tədbirlərin məzmunu, istedadın üzə çıxmasına mane olan amillərin aradan qaldırılması yollarını uşaqlara, yeniyetmələrə və gənclərə dövlət qayğısının əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

- 2000-ci il 23 avqust tarixli, 164 sayılı Sərəncam ilə “Ordudan tərxis olunmuş gənclərin məşğulluğu ilə bağlı” Dövlət Proqramı təsdiq olunmuşdur. Proqramın məqsədi ordudan tərxis olunmuş gənclərin fəal həyata qoşulması, onların məşğulluq probleminin həll olunması mexanizmini və yollarını müəyyənləşdirmək, bu sahədə görülən tədbirlərdən gənclər arasında vətənpərvərlik tərbiyəsi işində istifadə etməkdən ibarətdir.

Nazirlər Kabinetinin 24 avqust 2001-ci il tarixli, 140 sayılı qərarı ilə Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyinin nəzdində Gənclərin Problemləri üzrə Elmi Araşdırmalar Mərkəzi yaradılmışdır.

- 7 noyabr 2001-ci il tarixli 179 sayılı Sərəncam ilə “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı Tədbirlər Planı” təsdiq edilmişdir. Tədbirlər planı dövlət himayəsində olan və olmayan, qəyyumluqda, himayədə olan, övladlığa verilən, habelə rəsmiləşdirmədən, yaxın qohumunun yanında yaşayıb tərbiyə olunan valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi üçün güzəşt və imtiyazları müəyyən etməkdən ibarətdir.

- 14 aprel 2003-cü il tarixli Sərəncam ilə “Azərbaycan Respublika-sında baxımsız və küçə uşaqları probleminin həlli üzrə Tədbirlər Planı” təsdiq edilmişdir. Tədbirlər Planında uşaq baxımsızlığı və küçə uşaqları probleminin aradan qaldırılması istiqamətində müvafiq işlərin aparılması, uşaq problemi ilə bağlı beynəlxalq təcrübəni nəzərə almaqla uşaq hüquqlarının qorunub saxlanılması istiqamətində işlərin gücləndirilməsi, zəif sosial qruplardan olan uşaqlar üçün sosial və psixoloji reabilitasiya işinin təşkili nəzərdə tutulmuşdur. Bundan başqa tədbirlər planında uşaqların sosial-iqtisadi hüquqlarının müdafiəsi, onların təhsili, sağlamlığı, dərstdən kənar fəaliyyətin təşkili məsələləri və onların maraqları naminə ictimai və beynəlxalq əməkdaşlıq ilə bağlı bölmələr öz əksini tapmışdır.

Yuxarıda sadalanmış Qanun, Fərman və Dövlət Proqramlarından başqa bir sıra digər normativ hüquqi sənədlərdə uşaq və gənclərlə bağlı problemlərin həlli öz əksini tapmışdır. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin işə qəbulu, istirahət hüququ, iş vaxtının müddəti və əməyin mühafizəsi ilə bağlı müddəalar təsbit olunmuşdur. Bundan əlavə Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsində uşaqların valideynlərə və valideynlərin uşaqlara münasibətdə hüquq və vəzifələri haqqında müddəalar təsbit olunmuşdur.

Bu gün böyük narahatçılıq doğuran hadisələrdən biri də uşaq alveridir. Bu beynəlxalq mütəşəkkil cinayətkarlıq növünün yayılmasının başlıca səbəbləri kimi ağır iqtisadi və sosial vəziyyət, yoxsulluq, iş imkanının məhdud olması, həll olunmamış hərbi münaqişələrin mövcudluğu qeyd oluna bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, insan alveri probleminin aktuallığı son zaman-lar artmaqdadır. Demək olar ki, bütün universal beynəlxalq təşkilatlar öz fəaliyyətlərində bu bu problemə getdikcə daha çox diqqət yetirirlər. Keçmiş SSRİ məkanında yaranmış dövlətlər isə həm ixrac edən, həm də tranzit zonalar kimi çıxış edir və təəssüf ki, Azərbaycan da bu dövlətlər sırasına daxildir.

Beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatları, o cümlədən Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının ölkəmizdə apardığı araşdırmalar nəticəsində insan alveri faktlarının Azərbaycanda artması müşahidə olunur. Bu cinayətin qurbanlarını həmçinin azyaşlı uşaqlar da təşkil edir.

Bunları nəzərə alaraq, Azərbaycan hökuməti, qeyri-hökumət sektoru və beynəlxalq təşkilatlar öz səylərini birləşdirib ölkəmizdə insan alverinə qarşı mübarizə və bunun gələcəkdə qarşısının alınması üçün zəruri mexanizmlər yaratmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkələrin qanunvericiliklərində insan alverinin bütün aspektləri daxil olmaqla, ayrıca cinayət növü kimi tanınmaması həmin sahədə milli və beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlığın səmərəli həyata keçirilməsi imkanlarını məhdudlaşdırır.

Bununla əlaqədar, Azərbaycan Respublikası insan alveri ilə mübarizə və bu problemin müxtəlif aspektlərini əhatə edən bir sıra beynəlxalq sənədlərə qoşulmuş, digərlərini isə ratifikasiya etmişdir. Məsələn, ölkəmiz Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyaya və həmin Konvensiyaya dair uşaqlarla ticarət, uşaq fahişəliyi və uşaq pornoqrafiyası ilə əlaqədar Fakultativ Protokola qoşulmuş, BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Konvensiyası və bu konvensiyaya Əlavə protokollar isə Milli Məclis tərəfindən artıq ratifikasiya edilmişdir.

Ölkəmiz insan alverinin aradan qaldırılması və qarşısının alınması üzrə bir sıra beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən ATƏT, Avropa Şurası, Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı və digərləri ilə əməkdaşlıq edir, bu problemlə mübarizə aparmaq üçün qəti sadiqlik və əzmini göstərmişdir. Belə ki, 2003-cü ilin may ayında Bakıda ATƏT tərəfindən işlənmiş insan alverinə qarşı mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planının layihəsinin təqdimatı keçirilmişdir. Məsələ üzrə əlaqələndirici qurum kimi Daxili İşlər Nazirliyi təklif edilmiş, layihəyə dair aidiyyəti qurumların rəy və təkliflərinin toplanılması qərara alınmışdır. Hesab edirik ki, bu sahədə qurumlararası koordinasiya və əməkdaşlıq davam etdirilməli və gücləndirilməlidir.

5. Qadın hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti

Azərbaycan qadın hüquqlarının müdafiəsi sahəsində də bir sıra mühüm beynəlxalq müqavilələrə qoşulmuşdur. Bunların sırasında Azərbaycan BMT-nin bir neçə konvensiyasının iştirakçısıdır. Bu müqavilələrə misal

olaraq, 20 dekabr 1952-ci il tarixli Qadınlarm siyasi hüquqları haqqında” Konvensiyanı (4 avqust 1992-ci il tarixdə ratifikasiya edilib), 1962-ci il tarixli “Nikaha daxil olma, nikaha daxil olmaq üçün minimal yaş həddi, nikahların qeydə alınması” haqqında Konvensiyanı (31 may 1996-cı il tarixdə), 18 dekabr 1979-cu il tarixli “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiyanı (30 iyun 1995 il tarixdə), həmçinin Beynəlxalq Əmək Təşkilatının qadınlarm əmək və məşğulluq sahəsində qəbul etdiyi “Yeraltı işlərdə qadın əməyinin tətbiqi haqqında” 45 saylı BƏT Konvensiyasını, “Bərabər əməyə görə kişilərə və qadınlara bərabər haqq verilməsi haqqında” 100 saylı BƏT Konvensiyasını, “Analığın mühafizəsi haqqında” 103 saylı BƏT Konvensiyasını, “Əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkilik haqqında” 111 saylı BƏT Konvensiyasını və 29 yanvar 1957-ci il tarixli “Ərdə olan qadının vətəndaşlığı haqqında” Konvensiyanı qeyd etmək olar.

Hər Konvensiya üzrə BMT-nin nəzdində Komitələr yaradılmışdır. Bu Komitələr Konvensiyalara qoşulmuş Üzv-Dövlətlər tərəfindən həmin Konvensiyaların həyata keçirilməsinə nəzarət edir. Hər dövlət dörd ildən bir həmin Komitələrə Konvensiyanı ölkə daxilində həyata keçirilməsi haqqında hesabat göndərir. Bu Komitələr dövlətlərə Konvensiyaların icrası ilə əlaqədar tövsiyələr verə bilərlər.

Şübhəsiz ki, Azərbaycan qadınları və ümumiyyətlə dünyanın bütün qadınları üçün “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiya (CEDAW) xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu Konvensiya - qadın hüquqlarının müdafiəsi üzrə əsas beynəlxalq sənəddir. Onun preambulasında deyilir ki, qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi, qadınlar və kişilər arasında bərabərliyin təmin edilməsi BMT-nin əsas prinsiplərindən biridir. Konvensiya qadınlarm vəziyyətinin yaxşılaşdırılması problemini müasir dövrün ən global problemlərinə aid edir.

1975-ci ildə Beynəlxalq qadın ilinin, bundan sonra 1975-1985-ci illərdə Qadın onilliyinin keçirilməsi BMT-ni qadın hüquqlarının tənzimlənməsinə dair xüsusi beynəlxalq hüquqi aktın qəbul edilməsinə gətirib çıxartdı və 18 dekabr 1979-cu il tarixdə BMT-nin Baş Assambleyası “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiyanı qəbul etdi.

Konvensiyanın məqsədi qadınlarm bütün növ ayrı-seçkilikdən həqiqətən azad olunmasının təmin edilməsindən, qadınlarm inkişafı və özlərini realizə etmək üçün bərabər imkanlar yaratmaqdan ibarətdir.

“Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiyanın 1-ci hissəsi qadınların əsas hüquqları, onların yerinə yetirilməsi üçün lazım olan haqları və konstitusiyə ölçüləri, hökumətin öhdəlikləri ilə məşğul olur. 2-ci hissə qadınların ictimai həyatda fəal iştirakı haqqında, 3-cü hissə təhsil, məşğulluq və sağlamlıq, həmçinin vətəndaş azadlıqları daxil olmaqla bərabərliyin sosial və iqtisadi aspektlərindən bəhs edir.

Konvensiyaya hazırda 178-ə yaxın dövlət qoşulmuşdur. Bu fakt bir daha müasir dövrdə qadınların rolunun artırılmasına dünya cəmiyyətinin yüksək əhəmiyyət verməsini təsdiq edir.

Konvensiya hər hansı bir ölkədə qadınların vəziyyətinin tanınmış beynəlxalq normalara uyğun olmasının təhlili üçün etibarlı vasitədir. Konvensiya qadınların hüquqi statusunun elə səviyyəsini yaradır ki, o, insan hüquqları sahəsində müasir beynəlxalq tələblərə uyğun olsun.

Azərbaycan Respublikası 30 iyun 1995-ci ildə Konvensiyaya qoşulub, bu Konvensiyanın həyata keçirilməsi haqqında öz üzərinə öhdəliklər götürüb və bununla da bərabərlik və demokratiya ideyalarına tərəfdar olduğunu təsdiq edib.

Bundan başqa, iştirakçı dövlətlər, nəinki Konvensiyanı milli səviyyədə həyata keçirməyi öz öhdəliklərinə götürmüşlər, hətta görülən tədbirlər haqqında və onların həyata keçirildiyi zaman qarşıya çıxan çətinliklər haqqında hesabatlar təqdim etməlidirlər. Həmin hesabatlar BMT-nin Baş Katibinə təqdim edilir. O, öz növbəsində hesabatları, baxılmaq üçün “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiya üzrə Komitəyə təqdim edir. Azərbaycan Respublikasının Konvensiya üzrə ilk hesabatı Komitəyə 1996-cı ildə təqdim olunmuşdur. 20 yanvar 1998-ci ildə BMT-nin Komitəsində Azərbaycanda Konvensiyanın həyata keçirilməsi haqqında məruzə dinlənilmişdir.

2000-ci il iyun ayında Azərbaycan Respublikası “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiyasının Fakultativ Protokolunu da imzalanmışdır. Bu Protokolun əsası ondan ibarətdir ki, hər bir şəxs “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması” Komitəsinə fərdi şəkildə müraciət edə bilər.

Azərbaycan ratifikasiya etdiyi beynəlxalq müqavilələrə uyğun öz milli qanunvericiliyini təkmilləşdirmək istiqamətində bir sıra hüquqi islahatlar həyata keçirmişdir

Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarında qadınların hüquqlarının müdafiəsi və qadınlara bəzi güzəştlərin verilməsi haqda müddəalar öz əksini tapmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, Əmək Məcəlləsində, Ailə Məcəlləsində, Cinayət Məcəlləsində və digər normativ-hüquqi aktlarda qadınların hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı müddəalar təsbit olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası müstəqil, dünyəvi dövlətdir, onun Konstitusiyası cinsi mənsubiyyətə görə vətəndaşların əsas hüquq və azadlıqlarına heç bir məhdudiyət qoymur. Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1995 il tarixdə qəbul edilmiş Konstitusiyasına əsasən dövlət hər bir insanın irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası qadın və kişilərin bərabər hüquqlarını, hər kəsin əməyə olan qabiliyyəti əsasında sərbəst surətdə özünə fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yeri seçmək hüququnu təmin edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 26-cı maddəsinə əsasən hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır.

Bundan əlavə, Konstitusiyanın “İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı” adlı 71-ci maddəsində deyilir ki, Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcudur. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsini heç kəs məhdudlaşdırma bilməz. Yalnız müharibə, hərbi vəziyyət və fəvqəladə vəziyyət, habelə səfərbərlik elan edilərkən insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq öhdəliklərini nəzərə almaq şərti ilə qismən və müvəqqəti məhdudlaşdırıla bilər. Həyata keçirilməsi məhdudlaşdırılan hüquq və azadlıqlar haqqında əhaliyə qabaqcadan məlumat verilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 34-cü maddəsinə əsasən, hər kəsin qanunla nəzərdə tutulmuş yaşa çatdıqda ailə qurmaq hüququ vardır. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinin 10-cu maddəsinə əsasən, kişilər 18 yaşından, qadınlar isə 17 yaşından başlayaraq nikaha daxil ola bilərlər. Müstəsna hallarda tərəflərin qarşılıqlı xahişi və müvafiq icazə olarsa, bu müddət hər bir tərəf üçün bir ilə qədər azaldıla bilər. Ailə

Məcəlləsinə əsasən ailə münasibətlərində kişi və qadınların eyni və bərabər şəxsi və əmlak hüquqlarına malik olmaları müəyyən edilmişdir. Öz hüquq və şəxsi maraqlarının müdafiəsi üçün məhkəməyə şikayət və ya iddia ilə müraciət məsələlərində də kişilər və qadınlar eyni hüquqa malikdirlər.

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 16-cı maddəsində qeyd edilir ki, əmək münasibətlərində cinsinə görə işçilər arasında hər hansı ayrı-seçkiliyə yol verilməsi, həmin amillər zəminində bilavasitə və ya dolayısı ilə imtiyazların və güzəştlərin müəyyən edilməsi, habelə hüquqların məhdudlaşdırılması qəti qadağandır. İş vaxtından, məzuniyyətlər və digər əmək şəraitlərindən istifadəyə görə qadınlar müəyyən güzəştlərə malikdirlər və bu güzəştlər Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin “Qadınların əmək hüququ və onun həyata keçirilməsində təminatlar” fəslində konkret olaraq göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 154-cü maddəsi bərabərlik hüququnun pozulmasına görə cinayət məsuliyyətini müəyyən edir.

Qadınlara qarşı zorakılıq bərabərlik, tərəqqi və sülhə nail olmaq yolunda bir maneədir. Qadınlara qarşı zorakılıq onların insan hüquqları və əsas azadlıqlarını pozur, bu hüquq və azadlıqlardan bəhrələnmələrinə mane olur.

Zorakılığın müxtəlif formaları ola bilər: seksual, psixoloji, iqtisadi və ya fiziki. O bir ailə və yaxud da cəmiyyət daxilində müşahidə oluna bilər. İqtisadi problemlər (işsizlik və yoxsulluq), siyasi böhran və hərbi münaqişələr zorakılığı daha da ağırlaşdırır və bu hallarda qadınlar və qızlar cəmiyyətin həssas qruplarının bir hissəsi kimi əsas hədəfə çevrilirlər.

Zorakılıq və ya onun tətbiq ediləcəyi ilə hədələməklə müşayiət olunan qadın hüquqlarını pozan, qadınların dövlət, ictimai və mədəni sahələrdəki fəaliyyətinə maneəçilik törədən hərəkətlər üzrə cəzalanmalar Cinayət Məcəlləsinin xüsusi maddələri ilə həyata keçirilir. Bunlara misal olaraq Cinsi zorakılıq (**108-ci maddə**), Məcburi hamiləlik (**108-1-ci maddə**), Təqib (**109-cu maddə**), Silahlı münaqişə zamanı beynəlxalq humanitar hüquq normalarını pozma (**116-cı maddə**), Qanunsuz süni mayalanma və embrionu implantasiya etmə, tibbi sterilizasiya (**136-cı maddə**), Zorlama (**149-cu maddə**), Seksual xarakterli zorakılıq hərəkətləri (**150-ci maddə**), Seksual xarakterli hərəkətlərə məcbur etmə (**151-ci maddə**), On altı yaşına çatmamış şəxslə cinsi əlaqədə olma və ya seksual xarakterli digər hərəkətlər etmə (**152-ci maddə**), Əxlaqsız hərəkətlər (**153-cü maddə**),

Yetkinlik yaşına çatmayanları fahişəliyə və ya əxlaqsız əməllərə cəlb etmə **(171-ci maddə)**, Fahişəliyə cəlb etmə **(243-cü maddə)** Əxlaqsızlıq yuvaları saxlama **(244-cü maddə)**, Kələlik **(106-cı maddə)**, Yetkinlik yaşına çatmayanın alqı-satqısı **(173-cü maddə)**, Hamilə və ya himayəsində üç yaşınadək uşağı olan qadının əmək hüquqlarının pozulması **(164-cü maddə)** maddələrini qeyd etmək olar.

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il iyunun 30-da qoşulduğu BMT-nin “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiyasından, Pekin Fəaliyyət Platformasından irəli gələn öhdəlikləri daha geniş miqyasda həyata keçirmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti “Azərbaycanda qadınların rolunun artırılmasına dair tədbirlər haqqında” sərəncam vermişdir. Həmin sərəncamın nəticəsi olaraq 14 yanvar 1998-ci il tarixində isə Azərbaycan Respublikası Prezidenti Azərbaycan Respublikasında qadınlara dair dövlət siyasətinin daha mütəşəkkil şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında Fərman imzalamışdır. 20 fevral 1998-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə “Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi haqqında” Əsasnamə təsdiq edilmişdir. Əsasnamə qadınların hüquqlarının qorunması sahəsində qəbul edilmiş beynəlxalq sənədlərdə təsbit olunmuş müddəaları rəhbər tutaraq, Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin əsas hüquq və vəzifələrini nəzərdə tutmuşdur.

Komitənin əsas məqsədləri respublikada qadınlar və kişilər arasında cender bərabərliyi siyasətinin həyata keçirilməsi, qadınların respublikada baş verən ictimai-siyasi proseslərə cəlb edilməsi, siyasi, iqtisadi və sosial sahələrdə qadınların hüquqlarını müdafiə etmək, qadın problemləri üzrə Milli Fəaliyyət Planının həyata keçirilməsi və ona nəzarət edilməsi, qadınların maraqlarını nəzərə alan siyasətin lobbichiliyidir.

6 mart 2000-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti “Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” digər mühüm bir Fərman imzalamışdır. Fərmanda Azərbaycan Respublikasının bütün dövlət qurumlarında fəaliyyət növü nəzərə alınmaqla qadınların rəhbərlik səviyyəsində kişilərlə bərabər təmsil olunmasının, Dövlət Statistika Komitəsinin Qadınların Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi ilə birlikdə respublikada qadınların vəziyyətinə dair beynəlxalq standartlara cavab verən statistik məlumatın hazırlanmasının, ölkədə gedən iqtisadi islahatlar çərçivəsində həyata keçirilən işlərdə cender siyasəti tələblərini rəhbər tutmaqla qadınlar üçün kişilərlə bərabər

imkanlar yaradılmasının təmin edilməsinin, qaçqın və məcburi köçkün qadınların məşğulluğunun təmin edilməsi məqsədilə onların münasib işlə təmin edilməsi proqramını hazırlayıb həyata keçirilməsini təmin edən tədbirlər planı müəyyən edilmişdir. Qadınların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində milli qanunvericilikdə mövcud normativ hüquqi aktlar sırasında Nazirlər Kabinetinin 13 fevral 1998-ci il tarixdə qəbul etdiyi 17 sayılı Sərəncamını və 6 mart 2000-ci il tarixdə qəbul etdiyi “Azərbaycan Respublikasının Qadın Problemləri üzrə Milli Fəaliyyət Planı haqqında” 33 sayılı Qərarı da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Milli Fəaliyyət Planı “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiya və IV Ümumdünya Qadınlar Konfransında qəbul edilmiş strategiyalar (Pekin Fəaliyyət Platforması) əsasında Respublikadakı mövcud vəziyyəti və prioritetləri nəzərə almaqla tərtib edilmişdir. MFP problemlərin həllinə yönəlmiş hökumət, qeyri-hökumət və beynəlxalq təşkilatların iştirakı ilə hazırlanmış dövlət sənədidir. Bu sənəddə respublikada qadın problemləri ilə bağlı təxirəsalınmaz konkret tədbirlərin həyata keçirilməsi, eləcə də dövlət proqramlarının hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur.

2001-ci ildə Azərbaycan BMT-nin Qadınlar üçün İnkişaf Fondunun “Zorakılıqsız Həyat” Regional Məlumatlandırma Kampaniyasına qoşulmuşdur.

2001-2002-ci illərdə Azərbaycan “Qafqazda Cender Zorakılığına qarşı 16 günlük fəaliyyət” aksiyasına qoşulmuşdur. Bu aksiya noyabr ayının 25-dən dekabr ayının 10-dək həyata keçirilir.

- ATƏT-in Demokratik Təsisatlar İnstitutu tərəfindən 2001 - 2002-ci ildə hüquq mühafizə orqanlarının işçiləri və hakimlər üçün məişət zorakılığı ilə mübarizə haqqında treninqlər keçirilmişdir.

Azərbaycan Avropa Şurasının və BMT-nin üzvü olduğu üçün bu təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən bütün sənədlər bizim dövlətimiz tərəfindən nəzərə alınmalıdır. 2003-cü ildə Komitə Avropa Şurasının “Qadınların zorakılıqdan müdafiəsi” və “Seksual istismar məqsədilə insan alveri” adlı tövsiyələrini tərəcə edib və əlaqədar hökumət, qeyri-hökumət təşkilatları və media nümayəndələrindən ibarət işçi qrup yaradıb. Adı çəkilən işçi qrup milli qanunvericiliyi Avropa Şurasının tövsiyələri ilə müqayisə etmək üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin ekspertizasını keçirib.

İnsan alveri zorakılığın bir növü kimi Azərbaycan üçün yeni və buna görə də kifayət qədər öyrənilməmiş bir mövzudur. Son zamanlara qədər

insan alveri problemi milli gündəliyə daxil edilməmişdi və bu problem geniş müzakirə olunmamışdı. Beynəlxalq təşkilatların və xüsusilə Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının söyləri Azərbaycanda İnsan alveri probleminin mövcudluğunun dərk edilməsinə səbəb oldu. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycandan öz əlverişli coğrafi mövqeyinə görə insan alverində tranzit ölkə və son tədqiqatlara görə həmçinin mənşə ölkəsi kimi istifadə edilir. Respublikamızın qanunvericiliyində insan alverini cinayət kimi müəyyən edən xüsusi maddə yoxdur. Lakin, Azərbaycan bu problemlə bağlı bir neçə beynəlxalq konvensiyaya qoşulub. İnsan alveri Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin yuxarıda qeyd olunan maddələri ilə cəzalandırılır. Prezidentimizin fərmanı ilə yaranmış nazirliklərarası işçi qrup milli cinayət qanunvericiliyimizdə BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsinin tövsiyələrinə əsasən düzəlişlərin üzərində işləyir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, beynəlxalq təşkilatlar ölkəmizdə mövcud olan vəziyyətin araşdırılması və Azərbaycanın dövlət qurumları, qeyri-hökumət təşkilatları və bu baxımdan həssas qruplar arasında təbliğatın aparılmasında mühüm rol oynayırlar. 2001-ci ildə BMT-nin Əhali Fondu və Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı Azərbaycanda insan, xüsusilə də qadın və uşaqların seksual istismar məqsədilə alveri üzrə araşdırmalar aparıb. Azərbaycan dövlətinin BMT-nin Əhali Fondu və Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı apardıqları əməkdaşlığın nəticəsində 2002-ci ildə qanunsuz qadın miqrasiyasına həsr olunmuş 3 dəyirmi masa keçirilib. Bu dəyirmi masalar Parlament, Nazirlər Kabineti, hüquq-mühafizə orqanlarının səlahiyyətli nümayəndələrini, xarici diplomatik missiyaların, beynəlxalq təşkilatlar, milli qeyri-hökumət təşkilatları və kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələrini bir yerə toplayıb Azərbaycanda qadın miqrantların alveri mövzularında ilk ictimai müzakirələr olub.

Bunların nəticəsində “İnsan alverinin qarşısının alınmasına dair” Milli Plan işlənilib və hal-hazırda bu Plan aidiyyatı olan təşkilatlar tərəfindən müzakirə olunmaqdadır.

Qadınların hüquqlarının qorunması ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan normativ-hüquqi aktların təhlili onu göstərir ki, beynəlxalq hüquq normaları milli qanunvericilikdə tam və əhatəli şəkildə təsbit olunmuş və təkmilləşməkdə davam etməkdədir.

6. Ahılların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti

Qurduğumuz cəmiyyət hamı üçündür. Gənclər, orta nəslin nümayəndələri, hətta ahıllar da inkişaf proseslərində iştirak etməli, milli prioritetlərimizin tərəqqisi naminə onların qüvvəsindən istifadə olunmalıdır.

Yaşlıların həyat təcrübəsindən, bilik və bacarığından bəhrələnmək isə nəsillər arasında körpü yaratmaq, varislik əlaqəsini bərpa etmək baxımından olduqca zəruridir. Cəmiyyətdə yaşayıb ondan kənar düşmək məqbul sayılmır. Ahılların məşğulluğu onların inkişaf proseslərinə cəlb edilməsi, həm də sosial-iqtisadi durumunun yaxşılaşması deməkdir.

Zorla cəlb edildiyimiz Dağlıq Qarabağ müharibəsi nəticəsində məşəqqətlərə məruz qalan, itkilər verən soydaşlarımız arasında yaşlı nəslin nümayəndələri də az deyil. Yurd yerlərindən didərgin düşmüş, insan hüquqları kütləvi şəkildə pozulmuş, doğma ocağının istisinə möhtac, övladı şəhid olmuş qaçqın və köçkünlərin arasında ömrünün ahıllıq çağlarını yaşayanlar da az deyil. Ölkəmizin çətinliklərlə üzləşdiyi keçid dövründə ahıllar barədə də düşünülür, onların həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün yollar axtarırlar.

BMT-nin inkişaf proqramlarında son illər ərzində ahıllar problemi geniş yer tutur. 2002-ci ilin aprelində İspaniyanın paytaxtı Madrid şəhərində BMT-nin ahıllar üzrə II Ümumdünya assambleyasının keçirilməsi bu qəbildəndir.

Bu Ümumdünya tədbirində belə bir fikir səsləndi ki, yaşlılar da cəmiyyətin bərabər hüquqlu vətəndaşıdır, onlara ehtiram göstərmək yüksək insani keyfiyyətdir. Adı-sanı, nəcib əməlləri ilə tanınan, bəlkə də heç tanınmayan, lakin ləyaqətlə yaşayan, həyat təcrübəsi ilə böyük bir nəsilə nümunə olan ahıllar, həqiqətən, hörmətə layiqdir.

“Yaşlıların təhsili” mövzusunda bir sıra beynəlxalq konfranslar keçirilmiş, dünya ictimaiyyətinin diqqəti yaşlı nəslin bu həlli vacib probleminə yönəldilmişdir. 1997-ci ilin iyulunda Hamburqda, 2002-ci ilin noyabrında Sofiyada, 2003 -cü ilin mayında Moskvada, həmin ilin iyununda Daşkənddə keçirilmiş beynəlxalq konfranslarda yaşlı nəslin təhsili problemlərinə toxunulmuş, bəyannamələr qəbul edilmişdir.

Ümumiyyətlə götürüldükdə, yaşlıların təhsili mövzusu Qərbi ölkələri üçün yeni deyildir. Hələ XIX əsrin birinci yarısında Avropada xalq təhsili üzrə müxtəlif təşkilatlar yaradılmış, onlar ahılların maarifləndirilməsi ilə məşğul olmuşlar. Bu fəaliyyət indi də davam etdirilməkdədir.

Müstəqillik qazanmış, siyasi və iqtisadi həyatlarında dəyişikliklər baş vermiş keçmiş sovet respublikaları, həmçinin Qafqaz ölkələri keçid dövrünün ağırlı problemləri ilə üzləşmişdir. Demokratik dövlətin, sağlam düşüncə tərzinə əsaslanan cəmiyyətin qurulması yolunda mükəmməl islahatların aparılmasına ehtiyac yaranmışdır. Bu baxımdan təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Təhsildə məzmunun və keyfiyyətin əmək bazarının yeni tələblərinə uyğunlaşdırılması, praktik biliklərin və təcrübənin məqsədyönlü istifadəsi insanların, o cümlədən yaşlıların məşğulluq vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edir. Bütün bu tədbirlər əhalinin sosial durumunun yaxşılaşdırılması, iqtisadiyyatın inkişafı və dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinə yönəldilmişdir. Qafqaz layihəsinin məqsədi stabilliyin yaradılması və konfliktlərin qarşısının alınması işinə kömək məqsədilə milli strukturlarda yaşlıların təhsili üzrə adekvat sistemin təkmilləşdirilməsində və yaradılmasında yardımçı olmaq və bu sistemi region üzrə genişləndirməkdir. Bu layihə əsasən yaşlıların ixtisaslarının artırılması və dəyişdirilməsinə, həmçinin insanların gəlirlərinin çoxaldılmasına, bir sözlə, həyat tərzinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmişdir.

Yaşlıların təhsili probleminin həllinə dövlət təşkilatları və QHT-lər, özəl qurumlar, ali və orta ixtisas təhsili ocaqları, həmkarlar ittifaqları partnyorluq etməli, dəstək verməlidirlər.

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra BMT və digər beynəlxalq təşkilatlarla geniş əlaqələr yaradaraq konvensiyalara qoşulmuşdur. Həmin təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş qərar və qətnamələrin Azərbaycanda həyata keçirilməsi istiqamətində mühüm işlər görülmüşdür, bu sahədə fəaliyyət davam etdirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 22 iyun 2001-ci il tarixdə “Ahıllara sosial xidmət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Qanuna əsasən ölkədə 70 yaşına çatmış Azərbaycan Respublikası vətəndaşları, habelə Azərbaycan Respublikasında dayimi yaşayan əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxslər ahıl sayılırlar.

Ahıllara sosial xidmət - ahılların sosial xidmətə olan tələbatının ödənilməsi, sosial xidmət müəssisələrində və evdə qulluq, tibbi, sosial, psixoloji, hüquqi və digər yardımların göstərilməsi məqsədi ilə göstərilir. Bu xidmətin göstərilməsi dövlət təminatı, qanunçuluq, humanistlik, insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına əməl edilməsi prinsipləri əsasında həyata keçirilir.

Qanuna müvafiq olaraq ahıllara sosial-məsləhət yardımları göstərilməlidir. Sosial-məsləhət yardımının məqsədi ahılların cəmiyyətdə adaptasiyasını, ailədə sağlam münasibətlərin yaradılmasını təmin etməkdən ibarətdir. Sosial xidmətləri göstərən qurumlara, həmçinin ahılların problemlərinin həllində dövlət, bələdiyyə orqanlarının və ictimai birliklərin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi həvalə edilmişdir.

BMT-nin Baş Asambleyası 1992-ci ildə Ahılların sosial müdafiəsi ilə bağlı Qətnamə qəbul etmişdir. Həmin Qətnamənin prinsiplərinə uyğun olaraq hər il oktyabr ayının 1-i Beynəlxalq Ahıllar günü kimi qəbul edilmiş, həmçinin 1999-cu il Beynəlxalq Ahıllar ili elan olunmuşdur. 1993-cü ildən başlayaraq hər il oktyabr ayının 1-i respublikamızda “Beynəlxalq Ahıllar günü” kimi geniş qeyd olunur. Həmin günün keçirilməsindən məqsəd ahıl vətəndaşların sosial problemləri ilə tanış olmaq, ehtiyaclarını müəyyənləşdirərək imkanlı müəssisələr, təşkilatlar və qeyri-hökumət təşkilatları ilə birlikdə əməli tədbirlər görməkdən ibarətdir.

Beynəlxalq Ahıllar günü ərəfəsində bütün dünyada olduğu kimi, respublikamızın şəhər və rayonlarında icra hakimiyyətləri, əmək kollektivləri, ictimai təşkilatlar və qeyri-hökumət təşkilatları rayon ərazisində yaşayan ahıl vətəndaşların ehtiyaclarını öyrənərək onlar üçün bayram süfrələri, ərzaq bağlamaları təşkil edir, müxtəlif xeyriyyə, şəfqət və mədəni-kültəvi tədbirlər həyata keçirirlər. Həmin tədbirlərdə respublika üzrə 10 minlərlə ahıl və əlil vətəndaş bayram süfrələrinə dəvət olunaraq onlara ərzaq paylanır, maddi yardım göstərilir.

MDB məkanında Beynəlxalq Ahıllar ilinin mütəşəkkil keçirilməsi üçün MDB iştirakçısı olan dövlətlərin Hökumət Başçıları Şurasının 1998-ci il martın 6-da Moskva şəhərində keçirilmiş iclasında saziş imzalanmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 noyabr 1998-ci il tarixli sərəncamı ilə həmin saziş təsdiq edilmişdir. Respublikamızda Ahıllar ilinin yüksək səviyyədə keçirilməsi üçün həmin sərəncamla dövlət orqanları qarşısında mühüm vəzifələr qoyulmuşdur. Həmin sərəncamın icrası ilə Respublika Nazirlər Kabineti 28 yanvar 1999-cu il tarixdə 12 sayılı xüsusi sərəncam qəbul edərək həmin ilin mütəşəkkil keçirilməsini təmin etmək üçün respublika təşkilat komitəsi yaradılmışdır.

Bakıda “Yaşlıların təhsili” mövzusunda keçirilən ilk milli konfransı əvvəldə adını çəkdiyimiz Almaniya Xalq Universitetləri Birliyi Beynəlxalq Əməkdaşlıq İnstitutunun maliyyə dəstəyi və təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Elm və təhsil daimi komissiyası, Bakı Elm-Tədris Mərkəzi, Sahibkarlar Təşkilatları Milli Konfederasiyası, “Təhsil

Cəmiyyəti” və digər qurumlar təşkil etmişdilər. Bu konfrans Azərbaycan və Almaniya arasında mədəniyyət, həmçinin yaşlıların təhsili sahəsində əməkdaşlığa dair dövlətlərarası müqaviləyə əsasən keçirilmişdir. Layihəyə uyğun olaraq bu konfransın ardınca Gürcüstanda da ikinci belə bir tədbirin keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Keçid dövrü və sosial durumla bağlı səbəblər üzündən yaşlıların peşə təhsili Azərbaycan üçün daha aktualdır. Belə ki, yaşlı bir insanı işsizlikdən məşğulluğa aparan ən qısa yol peşə təhsilidir. Ölkəmizdə yaşlıların təhsilə olan ehtiyaclarını ödəmək üçün bir neçə şərt mühümdür: ümumi orta təhsil, professional vərdişlərin verilməsi və təkmilləşdirilməsi, sağlamlığın saxlanılması və yaxşılaşdırılması, ekoloji təhsil, asudə vaxtdan səmərəli istifadə, şəxsiyyətin fərdi inkişafı və s.

Təhsil hamı üçündür və bütün ömür boyu hamımızın yol yoldaşı olmalıdır. Hətta ahilliq çağlarında belə savad, təhsil insanın köməyinə gəlir. Təsadüfi deyil ki, ömrünü-gününü şərəflə başa vurmuş nurani insanlar ötüb-keçənlərə nəzər salanda fəxr-fəxarətlə deyirlər: “Mənim illərim-var dövlətimdir”. Yaşanan mənalı illər həmişə qürurla yad edilir, xatırlanır. Qazanılmış təcrübə insanın ahilliq çağlarında da karına gəlir, gərəyi olur. “Yaşlıların təhsili” mövzusunda ilk milli konfransda həmin fikirlər də səslənmişdir.

BMT artıq bu məsələ ilə bağlı bütün dünyada xəbərdarlıq təbili çalmaqdadır. Hələ 1992-ci ildə BMT-nin Ahilliq üzrə ilk Ümumdünya Assambleyası keçirilmiş və həmin mötəbər tədbirdə Ümumdünya Fəaliyyət planı qəbul edilmişdir.

Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsi insanların millətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, yaşından asılı olmayaraq, hər bir kəsin cəmiyyətin bərabərhüquqlu üzvü olduğunu təsbit edir. Vətəndaşlar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, ölkəmizin qoşulduğu beynəlxalq konvensiyalarda təsbit olunmuş insan hüquqlarından faydalanmalıdırlar. Bundan ötrü isə real şərait yaranmışdır. “Ömür boyu təhsil proqramının” da əsasını həmin bərabərlik və ədalət prinsipi təşkil edir. Bu hüquqların tətbiqinə yönəlmiş, onların gerçəkləşməsini təmin etmək üçün zəmin yaradan normativ-huquqi aktlar qəbul olunmuşdur.

Yaşlıların təhsili probleminin həllinin bir neçə aspekti vardır. Bunlar iqtisadi inkişafın prioritet sahələrinə uyğun ixtisaslara uyğunlaşdırma, ahılların imkanlarını nəzərə almaqla onların ictimai faydalı fəaliyyətə cəlb edilməsi, yaşlıların maraqlarına uyğun tərzdə maarifləndirmək, onlara

mənəvi rahatlıq vermək (xüsusi resurs mərkəzləri yaradılmaqla), dövlətin və ictimaiyyətin (QHT-lərin) imkanlarının yaşlıların xidmətinə verilməsinin təmin edilməsindən ibarətdir.

Qeyd etdiyimiz aspektlər üzrə ahılların təhsili və digər problemlərinin həllində QHT-lərin həyata keçirdiyi mühüm fəaliyyət istiqamətlərini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

“Azərbaycan Qadın və İnkişaf Mərkəzi” qeyri hökumət təşkilatının nəzdində respublikamızda icma səviyyəsində yaradılmış ilk özək ahılların sağlamlığı, həyat tərzinin yaxşılaşdırılması, maarifləndirilməsi və digər problemlərinin həlli istiqamətində fəaliyyət göstərməkdədir. Ahıllar üçün resurs mərkəzi əlli ahıl qadını əhatə edir. Onların yarısından çoxu qaçqın və məcburi köçkün qadınlardır. Bu nəcib işi həyata keçirməkdən məqsəd təkəcə yaşlılara olan münasibəti dəyişmək deyil, həm də onların özlərinin həyata, ətrafdakılara, doğma yurdun problemlərinə münasibətini dəyişməkdir.

Ahıllar üçün resurs mərkəzi xeyirxah bir işə xidmət edir və bu qurum az müddətdə faydalı fəaliyyəti və uğurları ilə tanınmışdır. Ötən müddət ərzində ahıllara terapevt-gerantoloq (yaşlılarla məşğul olan həkim) psixoloq və hüquqşünas xidmət etmişdir. Ahıl analar həkim müayinəsindən, habelə psixoloji testlərdən keçir, xəstəliklərin profilaktikasına dair söhbətləri dinləyir, hüquqi biliklərə yiyələnirlər. Sosial məsləhət proqramı üzrə keçirilən treninqlər onların maariflənməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

“Danimarka Qaçqınlar Şurasının və İsveçrənin “İnkişaf və əməkdaşlıq” agentliyinin dəstəyi ilə hələ 2002-ci ildə həyata keçirilən bu layihə üzrə başlanan bu iş uzun müddət davam edəcək xeyirxah bir missiyanın əsasını qoymuşdur. Bu fəaliyyətin əsasını dünənimizin bir parçası, tariximizin canlı nişanəsi olan qocalara, yaşlı nəslə hörmət, məhəbbət və qayğı təşkil edir. Hesab edirik ki, bu müqəddəs işin həyata keçirilməsində hər bir azərbaycanlı öz köməyini əsirgəməməlidir.

7. Milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti

Azərbaycan Respublikasının ratifikasiya etdiyi beynəlxalq sənədlərdən biri də “Milli azlıqların müdafiəsi haqqında” Çərçivə Konvensiyasıdır. 1998-ci ildə qüvvəyə minən Çərçivə Konvensiyası - milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin hüquqlarının müdafiəsinə yönələn ilk müqavilədir.

Milli azlıqların müdafiəsi kontinentdə stabillik, demokratik təhlükəsizlik və sülh üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu prinsipə əsaslanaraq, Çərçivə Konvensiyasının öz qarşısına qoyduğu əsas məqsəd milli azlıqların tam və həqiqi bərabərliyini təmin etmək, həmçinin hüququn aliliyi, ərazi bütövlüyü və milli suverenlik prinsiplərinə hörmət çərçivəsində öz milli fərdiliyini ifadə etmək, qorumaq, inkişaf etdirməyə imkan verən şəraitin yaradılmasıdır.

Çərçivə Konvensiyası proqram prinsipləri və normaları şəklində hüquqi standartlar formalaşdırır. Ümumi məqsədlər müəyyənləşdirilir ki, razılığa gələn tərəflər bu məqsədlərə qanunvericilik tədbirlərinin görülməsi və müvafiq dövlət siyasəti vasitəsilə nail olmağı öz öhdələrinə götürürlər. Adətən Çərçivə Konvensiyasının normaları birbaşa tətbiq olunmur. Dövlətlər, milli qanunvericiliyi onların ərazisində yaşayan milli azlıqların xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmasına imkan verən müəyyən fəaliyyət azadlığına malikdirlər.

Bu qədər həssas bir sahədə mürəkkəb hüquqi və siyasi maneələr olduğundan Çərçivə Konvensiyası milli azlıq konsepsiyasının dəqiq anlayışını müəyyən etməmişdir, lakin aşağıdakı kriteriyalar irəli sürülmüşdür: bu anlayış yalnız din, dil, ənənələr və mədəni irslə müəyyənləşdirilən azlıqlara şamil edilir.

Çərçivə Konvensiyasında söhbət, ilk növbədə, bərabərlikdən, əsasən də qanun qarşısında bərabərlikdən gedir. Razılığa gələn tərəflər həmçinin, lazım gəldikdə pozitiv tədbirlər görməyi də öhdələrinə götürürlər. Bununla əlaqədar olaraq milli azlıqla çoxluq arasında real bərabərlik prinsipindən irəli gələn əlavə hüquqlar da tanıma bilər. Belə hüquqlar ikili öhdəliklər şəklində formalaşmışdır ki, bu öhdəliklərə uyğun olaraq dövlətlər azlıqların mövcudluğunun, o cümlədən, fiziki müdafiəsinə, həmçinin öz xüsusiyyətlərinin inkişafına məsuliyyət daşıyırlar.

Sosial vahidliyin saxlanması prinsipindən çıxış edərək Çərçivə Konvensiyası milli azlıqların üzərinə də müəyyən öhdəliklər qoyur, məsələn dövlətdən, onun razılığı olmadan ayrılmanın qadağan olunması öhdəliyi.

Dövlətə, həmçinin ümumi inteqrasiya siyasətinin xeyrinə tədbirlər görmək imkanı da verir.

“Milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” Çərçivə Konvensiyası özündə aşağıdakı prinsipləri təsbit edir:

ayrı-seçkiliyin qadağan olunması;

milli azlıqlarla əhalinin çoxluğu arasında bərabərliyin təmin olunmasına yardım etmək;

- milli azlıqların mədəniyyətinin, dininin, dilinin və adət-ənənələrinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- yığıncaqlar, birləşmək, söz, fikir, vicdan və din azadlığı;
- kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə, radio və televiziya proqramları qəbul etmək və translyasiya etmək hüququ;
- təhsil almaq hüququ;
- sərhədyanı əlaqələr və əməkdaşlıq;
- iqtisadi, mədəni və sosial həyatda iştirak.

16 iyun 2000-ci il tarixdən “Milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” Çərçivə Konvensiyasının iştirakçısı olan Azərbaycan Respublikasının millil qanunvericiliyində insan hüquq və azadlıqlarının təmini ilə bağlı təsbit olunmuş normalar Çərçivə Konvensiyasının milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində müəyyən etdiyi prinsiplərə tam cavab verir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qəbul edilmiş digər normativ-hüquqi aktlarda hər bir millətin hüquq və azadlıqlarını, beynəlxalq normativlərə uyğun tənzimləyir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 25-ci maddəsi hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi hüququnu təsbit edir.

Dövlət irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır.

Konstitusiyanın digər maddəsi (47-ci maddəsi) hər kəsin fikir və söz azadlığının müdafiəsi hüququnu təsbit edir. Qanunla heç kəs öz fikir və əqidəsini açıqlamağa, fikir və əqidəsindən dönməyə məcbur edilə bilməz.

İrqi, milli, dini, sosial ədavət və düşmənçilik oyadan təşviqata və təbliğata yol verilmir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət qanunvericiliyi milli zəmində törədilə biləcək cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən etmişdir. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 103-cü maddəsi Soyqırım cinayətinə görə məsuliyyət növünü müəyyən edir. CM-nin 103-cü maddəsinə əsasən, hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupu, bir qrup kimi bütövlükdə və ya qismən məhv etmək məqsədilə qrup üzvlərini öldürmə, qrup üzvlərinin sağlamlığına ağır zərər vurma və ya onların əqli qabiliyyətinə ciddi zərər vurma, qrupun

bütövlükdə və ya qismən fiziki məhvinə yönəlmiş yaşayış şəraiti yaratma, qrup daxilində doğumların qarşısını almağa yönəlmiş tədbirləri həyata keçirmə, bir qrupa mənsub olan uşaqları zorla başqa qrupa keçirmə - on ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Soyqırımın törədilməsinə bilavasitə və ya açıq təhrik etmə Cinayət Məcəlləsinin 104-cü maddəsi ilə məsuliyyətə səbəb olur və beş ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Beynəlxalq hüquq normaları və Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilmiş əsaslar olmadıqda, əhalini qanuni yerləşdiyi yerlərdən başqa ölkəyə qovma və ya digər məcburi hərəkətlərlə didərgin salma Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 107-ci maddəsi ilə məsuliyyətə səbəb olur və on ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Siyasi, irqi, milli, etnik, mədəni, dini, cinsi və ya beynəlxalq hüquq normaları ilə qadağan edilmiş digər əsaslara görə müəyyən edilmiş hər hansı bir qrupu və ya təşkilatı təqib etmə, yəni qrupa və ya təşkilata mənsub olduqlarına görə insanları əsas hüquqlardan kobudcasına məhrum etmə, bəşəriyyət əleyhinə digər cinayətlərlə əlaqədar olduqda Cinayət Məcəlləsinin 109-cu maddəsi ilə məsuliyyətə səbəb olur, və beş ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Hər hansı bir irqi qrupu əsarət altında saxlamaq üçün digər irqi qrup tərəfindən üstünlüyü təşkil və təmin etmək məqsədilə: irqi qrupa və ya qruplara mənsub olan şəxslərin yaşamaq və azadlıq hüquqlarını inkar etmə, yəni irqi qrupa və ya qruplara mənsub olan şəxsləri öldürmə, onların sağlamlığına ağır zərər vurma və ya əqli qabiliyyətlərinə ciddi zərər vurma, işgəncə və ya qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza tətbiq etmə, yaxud özbaşınalıqla həbs və qanunsuz olaraq azadlıqdan məhrum etmə; irqi qrupun və ya qrupların, bütövlükdə və ya qismən, fiziki məhvi ilə nəticələnmə biləcəklərini yaşayış şəraiti yaratma; irqi qrupun və ya qrupların ölkənin siyasi, sosial, iqtisadi və mədəni həyatında iştirakının qarşısını almaq, habelə qrupa və ya qruplara mənsub olan şəxslərin işləmək, həmkarlar təşkilatlarını yaratmaq, təhsil almaq, ölkədən getmək və ölkəyə qayıtmaq, vətəndaşlıq, hərəkət etmək və yaşayış yerini seçmək, fikir və söz azadlığı, toplaşmaq və birləşmək hüquqları daxil olmaqla əsas insan hüquq və azadlıqlarını inkar etməklə tam inkişafın qarşısını almaq məqsədilə hər hansı qanunverici və digər tədbiri həyata keçirmə; düşərgə və qəttoların yaradılması ilə əhalini irqi qruplara bölmək, irqi qruplar arasında qarışıq

nikahları qadağan etmək, irqi qrupa və ya qruplapa və ya onların üzvlərinə mənsub olan torpaq sahələrini onların razılığı olmadan almaq məqsədilə, qanunverici tədbirlər daxil olmaqla, hər hansı bir tədbiri həyata keçirmə; irqi qrupa və ya qruplara mənsub olan şəxslərin əməyini istismar etmə; aparteidə qarşı çıxan şəxsləri və təşkilatları, əsas hüquq və azadlıqlardan məhrum etmə vasitəsilə təqib etmə - Cinayət Məcəlləsinin 111-ci maddəsi ilə məsuliyyətə səbəb olur və on ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Cinayət Məcəlləsinin 154-cü maddəsi insan və vətəndaşların Konstitusiyada təsbit olunmuş bərabərlik hüququnu pozmaya görə məsuliyyət müəyyən edir.

CM-nin 154-cü maddəsinə əsasən, irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olaraq şəxsin hüquq və qanuni mənafələrinə zərər vurmaqla şəxsin bərabərlik hüququnu pozma - minimum əmək haqqı məbləğinin yüz mislindən beş yüz mislinədək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 11 - ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında cinayət prosesi hər kəsin qanun və məhkəmə qarşısında hüquq bərabərliyi əsasında həyata keçirilir. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar cinayət prosesində iştirak edən şəxslərdən hər hansı birinə vətəndaşlıq, sosial, cinsi, irqi, milli, siyasi və dini mənsubiyyətindən, dilindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, yaşayış yerindən və olduğu yerdən asılı olmayaraq və qanunla əsaslandırılmamış digər mülahizələrə görə üstünlük vermir.

Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 26-cı maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikası məhkəmələrində cinayət mühakimə icraatı Azərbaycan Respublikasının dövlət dilində və ya müvafiq ərazinin əhalisinin çoxluq təşkil edən hissəsinin dilində aparılır.

Qanuna əsasən, cinayət prosesini həyata keçirən orqan cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dili bilməyən cinayət prosesi iştirakçılarının aşağıdakı hüquqlarını təmin etməlidir: cinayət prosesi iştirakçılarının öz ana dilindən istifadə etmək hüququnu izah etmək; ibtidai araşdırma və məhkəmə baxışı zamanı tərcüməçinin köməyindən pulsuz istifadə etmək, ibtidai araşdırma qurtardıqdan sonra cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallarla tam tanış olmaq, məhkəmədə ana dilində çıxış etmək. Cinayət

mühakimə icraatının aparıldığı dili bilməyən cinayət prosesi iştirakçılarının hüquqlarının təmin olunması Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi hesabına həyata keçirilir.

Cinayət prosesini həyata keçirən orqan təqdim edilməli sənədləri müvafiq şəxslərə cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dildə təqdim edir. Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 8-ci maddəsinə əsasən, mülki işlər və iqtisadi mübahisələr üzrə ədalət mühakiməsi hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi prinsipi əsasında həyata keçirilir.

Məhkəmə irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən, hüquqi şəxsin olduğu yerdən, təbəçiliyindən, mülkiyyət formasından və qanunda nəzərdə tutulmayan başqa fərqlərdən asılı olmayaraq işdə iştirak edən bütün şəxslərə eyni cür yanaşır.

Mülki Prosesual Məcəlləsinin 11- ci maddəsinə əsasən, mülki işlər və iqtisadi mübahisələr üzrə məhkəmə icraatı Azərbaycan Respublikasının dövlət dilində - Azərbaycan dilində və ya müəyyən ərazi əhalisinin əksəriyyətinin dilində aparılır.

Qanuna əsasən, işdə iştirak edən, məhkəmə icraatının aparıldığı dili bilməyən şəxslərə işin bütün materialları ilə tanış olmaq, izahat, ifadə və rəy vermək, məhkəmədə çıxış etmək, vəsatət qaldırmaq, ana dilində şikayət etmək, həmçinin Mülki Prosesual Məcəlləyə uyğun olaraq pulsuz tərcüməçi xidmətindən istifadə etmək hüququ izah və təmin olunur.

Məhkəmə sənədləri işdə iştirak edən şəxslərə məhkəmə icraatının aparıldığı dildə verilir.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 7-ci maddəsi hamının qanun qarşısında bərabərliyi prinsipini təsbit edir. Belə ki, inzibati xəta törətmiş şəxslər irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən və digər hallardan asılı olmayaraq qanun qarşısında bərabərdirlər və inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

Hüquqi şəxslər mülkiyyət formasından, olduqları yerdən, təşkilati-hüquqi formalarından və təbəçiliyindən asılı olmayaraq inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinin 2-ci maddəsinə əsasən, nikaha daxil olarkən və ailə münasibətlərində sosial, irqi, milli, dini və dil mənsubiyyətinə görə vətəndaşların hüquqlarının hər hansı formada məhdudlaşdırılması qadağandır.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində milli azlıq, azsaylı xalq, etnik qrupların yaşadığını, onların sərbəst inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmaq, respublikada millətlər arası münasibətləri daha da təkmilləşdirmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 16 sentyabr 1992-ci il tarixdə “Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, dil və mədəniyyətinin inkişafı üçün dövlət yardımı haqqında” Fərman imzalamışdır. Fərmanda Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İcra Aparatına, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə, Azərbaycan Respublikasının nazirliklərinə və idarələrinə, yerli icra hakimiyyəti başçılarına aşağıdakı istiqamətlərdə dövlət yardımının və hökumət siyasətinin həyata keçirilməsi bir vəzifə kimi tapşırılmışdır: milli azlıq, azsaylı xalq və etnik qrupların mədəni, dil və dini özgürlüyünün qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi; milli ənənə və adətlərə əməl, dini mərasim və ayinlərin tam azad icra edilməsi, ibadət yerlərinin qorunub saxlanması, onlardan istifadə olunması; milli sənətkarlığın, peşəkarlıq, özfəaliyyət yaradıcılığı və xalq sənətlərinin sərbəst inkişaf etdirilməsi; bütün millətlərin tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması; əhali üçün əhəmiyyəti olan yerlər, qoruqlar, parklar və digər təbiət obyektlərinin mühafizə olunub saxlanması.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasında milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının qorunması dövlət siyasətinin əsas istiqamətini təşkil edir.

8. Ekoloji hüquqların müdafiəsi sahəsində Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilikdə təsbiti

Qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan dolayısı ilə insan hüquqlarına aid olan bir sıra mühüm beynəlxalq müqavilələrin iştirakçısıdır. Azərbaycan bilavasitə insanların ekoloji hüquqlarının qorunması sahəsində qəbul edilmiş bir çox beynəlxalq müqavilələrə qoşulmuşdur. Bu beynəlxalq müqavilələrə misal olaraq, 19 may 1992-ci ildə qəbul edilmiş “İqlim dəyişkənlikləri üzrə” BMT-nin Çərçivə Konvensiyasını, 16 sentyabr 1987-ci ildə imzalanmış “Ozon təbəqəsini məhv edən maddələr haqqında” Monreal Protokolunu, həmçinin 29 iyun 1990-cı ildə Londonda və 25 noyabr 1992-ci ildə Kopenhagədə Monreal Protokoluna edilmiş düzəlişləri, 29 dekabr 1972-ci ildə imzalanmış “Tullantı qalıqları və digər

maddələrlə dənizin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması haqqında” Konvensiyanı, 17 dekabr 1994-cü ildə qəbul edilmiş “Energetik Xartiya haqqında müqavilə”ni, “Effektivlik və müvafiq iqtisadi aspekt məsələlərinə dair Energetik Xartiya müqaviləsinə əlavələr”i, 17 iyun 1994-cü ildə imzalanmış “Ciddi quraqlıq və səhralaşma keçirən ölkələr, xüsusilə, Afrikada səhralaşma ilə mübarizə haqqında” BMT Konvensiyasını, 3 mart 1973-cü ildə imzalanmış “Məhv olmaq təhlükəsi altında olan vəhşi fauna və flora növləri ilə beynəlxalq ticarət haqqında” Konvensiyanı, 25 fevral 1995-ci ildə imzalanmış “Transsərhəd kontekstində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında” Konvensiyanı, 12 iyun 1992-ci ildə qəbul edilmiş “Rio-de-Janeyronun bioloji müxtəliflikləri haqqında” Konvensiyanı, 17 mart 1992-ci ildə qəbul edilmiş “Transsərhəd suaxarların və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında” Konvensiyanı, 6 dekabr 1951-ci ildə qəbul edilmiş “Bitkilərin mühafizəsi haqqında” Beynəlxalq Konvensiyanı qeyd etmək olar.

Azərbaycan yuxarıda sadaladığımız beynəlxalq müqavilələri rəhbər tutaraq öz milli qanunvericiliyində insanların ekoloji hüquqlarının qorunmasını ən yüksək səviyyədə təmin etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 39-cu maddəsi hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu təsbit edir.

Hər kəsin ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır.

Vətəndaşların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ ətraf mühitin keyfiyyət normativlərinin müəyyən edilməsi, ekoloji zərərli fəaliyyətin qarşısının alınması və ətraf mühitin yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi, qəzaların, təbii fəlakətlərin nəticələrinin aradan qaldırılması, ətraf mühitin mühafizəsində dövlət və ictimai fondların yaradılması ilə təmin edilir.

Mahiyət etibarilə bu maddə vətəndaşın üç müstəqil, lakin bir-biri ilə əlaqəli hüquqlarını özündə əks etdirir: 1) sağlam ətraf mühitdə yaşamaq; 2) ətraf mühitin əsl vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq; 3) ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq.

Ətraf mühitin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsi və bərpası, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi, təbiətdə ekoloji tarazlığın təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi

tərəfindən bir sıra qanunlar qəbul edilmişdir. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında”, “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” 1999-cu il 8 iyun tarixli qanunlar, “Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında” 1997-ci il 30 dekabr tarixli qanun, “Təbiəti mühafizə və təbiətdən istifadə haqqında” 1992-ci il 25 fevral tarixli qanun, “İstehsalat və məişət tullantıları haqqında” 1998-ci il 30 iyun tarixli qanun belə qanunlardandır.

“Təbiəti mühafizə və təbiətdən istifadə haqqında” 1992-ci il 25 fevral tarixli Azərbaycan Respublikası qanununun 8-ci maddəsinə uyğun olaraq, vətəndaşların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ məhsuldar qüvvələrin, müəssisələrin, qurğuların digər təsərrüfat obyektlərinə yerləşdirilməsi, ərazi istehsal komplekslərinin, sənayenin, kənd təsərrüfatının, energetikanın, nəqliyyatın və xalq təsərrüfatının digər sahələrinin inkişafının planlaşdırılması və təbii ehtiyatlardan istifadə zamanı ekoloji tələblərə əməl olunması ilə təmin edilir. Həmin qanunda vətəndaşların sağlamlığının ətraf təbii mühitin mənfi təsirindən qorunması məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

1. Ətraf mühitin keyfiyyətinin planlaşdırılması və normallaşdırılması, ekoloji cəhətdən zərərli fəaliyyətə yol verilməməsi, qəzaların, bədbəxt hadisələrin, təbii fəlakətlərin qarşısının alınması və onların nəticələrinin aradan qaldırılması.

2. Ətraf mühitin çirklənməsi və digər zərərli təsirlər, o cümlədən qəzalar və bədbəxt hadisələr nəticəsində vətəndaşların sağlamlığına dəymiş zərərin ödənilməsi.

3. Ətraf mühitin vəziyyətinə və təbiəti mühafizə qanunvericiliyinə əməl olunmasına dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi, əhalinin ekoloji təhlükəsizliyi tələblərinin pozulmasının təqsirli şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması.

“Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” 1999-cu il 8 iyun tarixli Azərbaycan Respublikası qanununun 31 - ci maddəsində ətraf mühitin keyfiyyət normativlərinin əsas göstəricilərinə: ətraf mühitə atılan və axıdılan zərərli maddələrin miqdarının, səs-küyün, vibrasiyanın, elektromaqnit şüalanmasının və başqa zərərli fiziki təsirlərin, radiasiya təsir səviyyəsinin, kənd təsərrüfatı və meşə təsərrüfatında aqrokimyəvi maddələrin miqdarının tətbiqinin yol verilə bilən son həddləri; ətraf mühitə zərərli maddələrin konsentrasiyasının yol verilə bilən qatılıq həddi; mühafizə, sanitariya-mühafizə və digər qoruyucu zonalarının vəziyyəti aid edilir.

“Təbiəti mühafizə və təbiətdən istifadə haqqında” qanunun 10-cu maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları bütövlükdə respublika üzrə, habelə ayrı-ayrı rayonlar, şəhərlər, zonalar və sahələr üzrə ekoloji vəziyyət haqqında vaxtında, tam və düzgün məlumat

almaq hüququna malikdirlər. Bu hüquq ətraf mühitin müvafiq dövrdə vəziyyəti və onun dəyişməsi meylləri haqqında kütləvi informasiya vasitələrində müntəzəm məlumat verilməsi ilə təmin edilir. Oxşar müddəalar “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” 1999-cu il 7 dekabr tarixli Azərbaycan Respublikası qanununun 8-ci maddəsində də öz əksini tapmışdır. Həmin maddəyə görə kütləvi informasiya vasitələri dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarından, idarə, müəssisə və təşkilatlardan məlumat almaq hüququna malikdirlər.

Qanunvericiliklə qorunan informasiyalar istisna olmaqla, jurnalistə informasiyanın verilməsi üzərində məhdudiyyətlər qoymağı və ya informasiya verməkdən imtina etməyə görə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 186.2-ci maddəsi ilə inzibati məsuliyyət müəyyən olunur.

Ətraf mühitin mühafizəsində təxirəsalınmaz tədbirlərin, ona vurulan zərərin aradan qaldırılmasının və kompensasiya verilməsinin, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində başqa tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fondlar yaradılır.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində vətəndaşlar geniş hüquqlara malikdir. Bu hüquqlar aşağıdakılardır:

1. Həyatı və sağlamlığı üçün əlverişli ətraf mühitin olması, onun vəziyyəti haqqında və vəziyyətinin yaxşılaşdırılması barədə tədbirlər haqqında məlumatlar almaq;

2. Qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada ətraf mühitin mühafizəsinə aid yığıncaqlarda, mitinqlərdə, piketlərdə, yürüşlərdə və nümayişlərdə iştirak etmək;

3. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması sahəsində təqsirkar təşkilatların, vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların məsuliyyətə cəlb edilməsi barədə müvafiq orqanlar və məhkəmələr qarşısında iddialar qaldırmaq.

4. İctimai ekoloji ekspertiza haqqında təkliflər vermək;

5. Ətraf mühitin mühafizəsinə dair dövlət hakimiyyəti orqanlarına və təşkilatlarına müraciət etmək;

Vətəndaşın ekoloji hüquqlarının pozulması hüquqi nəticələrə səbəb olur. Ekoloji hüquqpozma - ətraf mühitin çirkləndirilməsi və digər zərərli təsirlər, o cümlədən qəzalar və bədbəxt hadisələr nəticəsində şəxsin sağlamlığına dəymiş zərər məhkəmə qaydasında ödənilir. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 1108-ci maddəsinə uyğun olaraq, ətrafdakılar üçün yüksək təhlükə yaradan fəaliyyət nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzini hüquqi və fiziki şəxslər ödəməyə borcludurlar.

Ekoloji hüquqların qorunması istiqamətində həyata keçirilən hüquqi islahatlar içərisində 2002-ci ilin dekabrında qəbul edilmiş “Əhalinin ekoloji maarifləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunudur.

Hər bir vətəndaş öz hüquq və azadlıqları ilə bərabər, bu hüquq və azadlıqlardan doğan vəzifələrini unutmamalıdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 78-ci maddəsinə əsasən, ətraf mühitin qorunması hər bir şəxsin borcudur.

Hər bir insan özünün fəaliyyət prosesində bu və ya digər formada təbiətlə və ətraf mühitlə təmasda olur. Bu baxımdan hər kəs istər məişətdə, istərsə də istirahət zamanı bu maddə ilə müəyyən edilmiş vəzifəsini yerinə yetirməlidir. Ətraf mühiti qorumaq vəzifəsi əmək fəaliyyəti nəticəsində təbiətdən istifadə edən və ətraf mühitə təsir edə biləcək hər bir şəxsin üzərinə düşür.

Hər kəsin ətraf mühiti qorumaq və ona qayğı ilə yanaşmaq vəzifəsi həm hüquqi, həm də əxlaqi dəyərlərlə ölçülür. Həyat fəaliyyəti ətraf mühitlə və təbiətlə bağlı olan hər kəs bu sahədə mövcud qanunvericiliyin bütün tələblərinə əməl etməlidir. Ətraf mühiti qorumaq və ona qayğı ilə yanaşmaq cəmiyyətin hər bir üzvünün mənəvi borcudur.

Ətraf mühitin mühafizəsinin hüquqi, iqtisadi və sosial əsasları “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” 1999-cu il 8 iyun tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə müəyyən edilir. Ətraf mühitin ekoloji tarazlığının mühafizəsi sahəsində ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi, təbii ekoloji sistemlərə təsərrüfat və başqa fəaliyyətin zərərli təsirinin qarşısının alınması, bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanması və təbiətdən istifadənin səmərəli təşkili Azərbaycan dövlətinin əsas məqsədidir.

Konstitusiyanın bu normasının yerinə yetirilməsi məqsədilə ayrı-ayrı qanunlarla bir sıra vəzifələr müəyyən edilir. Məsələn, 1999-cu il 25 iyun tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə təsdiq edilmiş Torpaq Məcəlləsinin 82-ci maddəsinə uyğun olaraq, torpaq mülkiyyətçiləri, istifadəçiləri və icarəçiləri aşağıdakıları yerinə yetirməyə borcludurlar: torpaqdan təyinatı üzrə, səmərəli və müəyyən edilmiş istifadə rejiminə uyğun istifadə etmək təbiətdən istifadəni istehsal texnologiyalarını tətbiq etmək, təsərrüfat fəaliyyətində ərazinin ekoloji vəziyyətinin pisləşməsinə yol verməmək və digər vəzifələr.

“Yerin təkisi haqqında” 1998-ci il 13 fevral tarixli Azərbaycan Respublikası qanununun 9-cu maddəsinə uyğun olaraq, yer təkisi istifadəçilərinin aşağıdakı vəzifələri müəyyən edilmişdir: Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə, habelə yerin təkindən istifadə üzrə standartlara (norma-

tiylərə və qaydalara) riayət edilməsi, faydalı qazıntıların normadan artıq istifadəsinə, keyfiyyətinin aşağı düşməsinə yol verilməməsi və digər vəzifələr.

1997-ci il 26 dekabr tarixli Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsinin 45-ci maddəsinə uyğun olaraq, sudan istifadə edənlərin aşağıdakı vəzifələri müəyyən edilmişdir: su obyektlərindən səmərəli istifadə etmək, suyun qənaətlə işlədilməsini və suların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasını təmin etmək və s. Ətraf mühitin pozulmasında təqsirli bilinən şəxslər mülki, inzibati və cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurlar.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 28-ci fəslində, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 9-cu fəslində ətraf mühitin pozulması ilə bağlı əməllərə görə məsuliyyət nəzərdə tutulur. Beləliklə aparılan təhlili ümumiləşdirərək onu qeyd etmək istərdik ki, beynəlxalq birliyin bərabər hüquqlu üzvü olan Azərbaycan öz milli qanunvericiliyini beynəlxalq hüquq normalarına uyğun qurmuş və bu istiqamətdə mühüm islahatlar həyata keçirməkdədir.

İstifadə edilmiş normativ hüquqi aktlar

1. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiya - 4 noyabr 1950-ci il.
2. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyasının 1 sayılı Protokolu - 20 mart 1952-ci il.
3. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyasının 4 sayılı Protokolu - 16 oktyabr 1963-cü il.
4. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyasının Ölüm cəzasının ləğvinə dair 6 sayılı Protokolu - 28 aprel 1983-cü il.
5. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyasının 7 sayılı Protokolu - 22 noyabr 1984-cü il.
6. “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakt, 19 dekabr 1966-cı il.
7. “Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakt, 19 dekabr 1966-cı il.
8. “Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakta ikinci Fakultativ Protokol 15 dekabr 1989-cu il.
9. “Avropa Sosial Xartiyası” 1961-ci il.
10. “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiya, 20 noyabr 1989-cu il.
11. “Nikahdankənar uşaqların hüquqi statusu haqqında” Avropa Konvensiyası 5 oktyabr 1975-ci il.
12. “Qadınların siyasi hüquqları haqqında” Konvensiya 20 dekabr 1952-ci il.
13. “Nikaha daxil olma, nikaha daxil olmaq üçün minimal yaş həddi, nikahların qeyd alınması haqqında” Konvensiya 1962-ci il.
14. “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiya 18 dekabr 1979-cu il.
15. “Ərdə olan qadının vətəndaşlığı haqqında” Konvensiya 29 yanvar 1957-ci il.
16. “Terrorçuluqla mübarizə üzrə” Avropa Konvensiyası 27 yanvar 1977-ci il.
17. “Milli azlıqların müdafiəsi haqqında” Çərçivə Konvensiyası 1998-ci il.
18. “İqlim dəyişkənlikləri üzrə” BMT-nin Çərçivə Konvensiyası, 19 may 1992-ci il.

19. "Ozon təbəqəsini məhv edən maddələr haqqında" Monreal Protokolu, 16 sentyabr 1987-ci il.

20. "Tullantı qalıqları və digər maddələrlə dənizin çirkləndirilməsinin qarşısının alınması haqqında" Konvensiya, 29 dekabr 1972-ci il.

21. "Energetik Xartiya haqqında" müqavilə, 17 dekabr 1994-cü il.

22. "Ciddi quraqlıq və səhrələşmə keçirən ölkələr, xüsusilə, Afrikada səhrələşmə ilə mübarizə haqqında" BMT Konvensiyası, 17 iyun 1994-cü il.

23. "Məhv olmaq təhlükəsi altında olan vəhşi fauna və flora növləri ilə beynəlxalq ticarət haqqında" Konvensiya, 3 mart 1973-cü il.

24. "Transsərhəd kontekstində ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında" Konvensiya, 25 fevral 1995-ci il.

25. "Rio-de-Janeyro bioloji müxtəliflikləri haqqında" Konvensiya, 12 iyun 1992-ci il.

26. "Transsərhəd suaxarların və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi haqqında" Konvensiya, 17 mart 1992-ci il.

27. "Bitkilərin mühafizəsi haqqında" Konvensiya 6 dekabr 1951 -ci il.

28. "Ahılların sosial müdafiəsi ilə bağlı" BMT-nin Baş Asambleyasının Qətnaməsi 1992-ci il.

29. "Ödənişli təhsil məzuniyyəti haqqında" 140 sayılı BƏT Konvensiyası 1974-cü il.

30. "Dövlət xidmətində təşkilatlarına hüququnun müdafiəsi və məşğulluq şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi üsulu haqqında" 151 sayılı BƏT Konvensiyası 1978-ci il.

31. "Məşğulluq xidmətinin təşkili haqqında" 88 sayılı BƏT Konvensiyası 1948-ci il.

32. "Sənaye müəssisələrində həftəlik istirahət haqqında" 14 sayılı BƏT Konvensiyası 1921-ci il.

33. "Məcburi əmək haqqında" 29 sayılı BƏT Konvensiyası 1930-cu il.

34. "Qırxaatlıq iş həftəsi haqqında" 47 sayılı BƏT Konvensiyası 1935-ci il.

35. "İllik ödənişli məzuniyyətlər haqqında" 52 sayılı BƏT Konvensiyası 1936-cı il.

36. "Əmək haqqının mühafizəsi haqqında" 95 sayılı BƏT Konvensiyası 1949-cu il.

37. "Təşkilat və kollektiv danışıqlar aparmaq hüququ prinsiplərinin tətbiqi haqqında" 98 sayılı BƏT Konvensiyası 1949-cu il.

38. "Bərabər əməyə görə kişilərə və qadınlara bərabər haqq verilməsi haqqında" 100 sayılı BƏT Konvensiyası 1951-ci il.

39. "Analıgın mühafizəsi haqqında" 103 sayılı BƏT Konvensiyası 1952-ci il.
40. "Əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkilik haqqında" 111 sayılı BƏT Konvensiyası 1958-ci il.
41. "Məşğulluq sahəsində siyasət haqqında" 122 sayılı BƏT Konvensiyası 1964-cü il.
42. "Beynəlxalq əmək normalarının tətbiqinə kömək göstərilməsi üçün üçtərəfli məsləhətləşmələr haqqında" 144 sayılı BƏT Konvensiyası 1976-cı il.
43. "1970-ci ildə yenidən baxılmış ödənişli məzuniyyətlər haqqında" 132 sayılı BƏT Konvensiyası.
44. "Sosial təminatın minimum normaları haqqında" 102 sayılı BƏT Konvensiyası 1952-ci il.
45. "Sənayedə işə qəbul etmək üçün uşaqlara münasibətdə minimum yaş həddi haqqında" 59 sayılı BƏT Konvensiyası 1937-ci il.
46. "Qeyri-sənaye işlərində uşaqlara münasibətdə minimum yaş həddi haqqında" 60 sayılı BƏT Konvensiyası 1937-ci il.
47. "Sənayedə uşaqların və yeniyetmələrin tibbi müayinəsi haqqında" 77 sayılı BƏT Konvensiyası 1946-cı il.
48. "Qeyri-sənaye işlərində uşaqların və yeniyetmələrin tibbi müayinəsi haqqında" 78 sayılı BƏT Konvensiyası 1946-cı il.
49. "Sənayedə yeniyetmələrin gecə əməyi haqqında" 90 sayılı BƏT Konvensiyası 1948-cı il.
50. "Yeraltı işlərdə qadın əməyinin tətbiqi haqqında" 45 sayılı BƏT Konvensiyası 1935-ci il.
51. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası - 12 noyabr 1995-ci il.
52. "Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) haqqında" Konstitusiya Qanunu 28 dekabr 2001-ci il.
53. "Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanunu 24 dekabr 2002-ci il.
54. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi 30 dekabr 1999-cu il.
55. Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsi 14 iyul 2000-ci il.
56. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi 01 fevral 1999-cu il.
57. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsi - 14 iyul 2000-ci il.
58. Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsi - 28 dekabr 1999-cu il.

59. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi 01 sentyabr 2000-ci il.
60. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi 11 iyul 2000-ci il.
61. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi 28 dekabr 1999-cu il.
62. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi 23 may 2003-cü il.
63. Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsi 26 dekabr 1997-ci il.
64. Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsi 25 iyun 1999-cu il.
65. Azərbaycan Respublikasında ölüm cəzasının ləğv olunması ilə əlaqədar “Azərbaycan Respublikası Cinayət, Cinayət Prosesual və İslah Əmək Məcəllələrinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 10 fevral 1998-ci il.
66. “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 28 oktyabr 1999-cu il.
67. “Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin dövlət müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu - 11 dekabr 1998-ci il.
68. “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 20 avqust 1992-ci il.
69. “Məlumat azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 19 iyun 1998-ci il.
70. “Siyasi partiyalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 03 iyun 1996-cı il.
71. “Həmkarlar ittifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 24 fevral 1994-cü il.
72. “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 13 noyabr 1998-ci il.
73. “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 15 dekabr 1992-ci il.
74. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu - 07 oktyabr 1992-ci il.
75. “Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu - 30 sentyabr 1998-ci il.
76. “Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu - 13 mart 1996-cı il.
77. “Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 29 dekabr 1998-ci il.
78. “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu - 26 iyun 1997-ci il.

79. “Notariat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu – 26 noyabr 1999-cu il.

80. Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu - 28 dekabr 1999 - cu il.

81. “Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrinin bağlanması, icrası, denonsasiyası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 13 yanvar 1995-ci il.

82. “Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 6 iyun 2000-ci il.

83. “Terrorizmə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 18 iyun 1999-cu il.

84. “Məşğulluq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu 2 iyul 2001-ci il.

85. “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 19 may 1998-ci il.

86. “Validəymlərini itirmiş və valideyin himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 22 iyun 1999-cu il.

87. “Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 31 may 2002-ci il.

88. “Körpələrin və erkən yaşlı uşaqların qidalanması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 17 iyun 2003-cü il.

89. “Ahıllara sosial xidmət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 22 iyun 2001-ci il.

90. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında”, Azərbaycan Respublikasının Qanunu 8 iyun 1999-cu il.

91. “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 8 iyun 1999-cu il.

92. “Əhalinin radiasiya təhlükəsizliyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 30 dekabr 1997-ci il.

93. “Təbiəti mühafizə və təbiətdən istifadə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 25 fevral 1992-ci il.

94. “İstehsalat və məişət tullantıları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 30 iyun 1998-ci il.

95. “Təbiəti mühafizə və təbiətdən istifadə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 25 fevral 1992-ci il.

96. “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 7 dekabr 1999-cu il.

97. “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilmə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 10 dekabr 2002-ci il.

98. “Yerin təki haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 13 fevral 1998-ci il.

99. “Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, dil və mədəniyyətinin inkişafı üçün dövlət yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanı 16 sentyabr 1992-ci il.

100. “Azərbaycan Respublikasının hökumətlərarası müqavilələrinin bağlanması, icrası, denonsasiyası qaydalarının təstiği haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı 20 dekabr 1996-cı il.

101. “İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanı 22 fevral 1998-ci il.

102. “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi məqsədi ilə ümumxalq səsverməsi (referendum) keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı 22 iyun 2002-ci il.

103. “Azərbaycan Respublikasında dövlət gənclər siyasətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı Tədbirlər Planı haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 169 sayılı Fərmanı 29 iyul 1999-cu il.

104. “Dövlət gənclər siyasəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun qüvvəyə minməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı 6 may 2002-ci il.

105. “Azərbaycan Respublikasında qadınlara dair dövlət siyasətinin daha mütəşəkkil şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı 14 yanvar 1998-ci il.

106. “Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin Əsasnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı 20 fevral 1998-ci il.

107. “Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanı 6 mart 2000-ci il.

108. “Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrə qoşulma praktikasının qaydaya salınması üzrə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı 16 avqust 1994-cü il.

109. “İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 832 sayılı Sərəncamı 18 iyun 1998-ci il.

110. “Uşaqların təlim-tərbiyəsinin yaxşılaşdırılması və hüquqlarının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 125 sayılı Sərəncamı 22 iyun 2000-ci il.

111. “Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı ilə bağlı Dövlət Proqramının təsdiq olunmuş haqqında” Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 25 sayılı Sərəncamı 3 fevral 2000-ci il.

112. “Uşaqların təlim-tərbiyəsinin yaxşılaşdırılması və hüquqlarının qorunması ilə bağlı Dövlət Proqramının təsdiq olunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 125 sayılı Sərəncamı 22 iyun 2000-ci il.

113. “İstedadlı yeniyetmələrin və yaradıcı gənclərin sosial, iqtisadi və s. problemlərinin həllinə yönəlmiş, onların öz qabiliyyətlərini inkişaf etdirmələrinə kömək edilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramının təsdiq olunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 146 sayılı Sərəncamı 4 avqust 2000-ci il.

114. “Ordudan tərxis olunmuş gənclərin məşğulluğu ilə bağlı” Dövlət Proqramının təsdiq olunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 164 sayılı Sərəncamı 23 avqust 2000-ci il.

115. “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı Tədbirlər Planının təsdiq olunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 179 sayılı Sərəncamı 7 noyabr 2001-ci il.

116. “Azərbaycan Respublikasında baxımsız və küçə uşaqları probleminin həlli üzrə Tədbirlər Planının təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin Sərəncamı 14 aprel 2003-cü il.

117. “Azərbaycan Respublikasının Qadın Problemləri üzrə Milli Fəaliyyət Planı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 33 sayılı Qərarı 6 mart 2000-ci il.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ MÜVƏKKİLİ
(OMBUDSMAN)**

Ünvan: AZ 1000, Bakı şəhəri, Ü.Hacıbəyov küçəsi 40, Hökumət evi, II qapı

Əlavə məlumat üçün telefonlar: (99412) 98 23 65, 93 74 22

Faks: (99412) 98 23 65, 98 85 74

E-mail: ombudsman@ombudsman.gov.az

apparat@ombudsman.gov.az

Web-site: www.ombudsman.gov.az

Kitab BMT-nin İnkişaf Proqramının dəstəyi ilə çap olunub.